

NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Departament Obrony Narodowej i Bezpieczeństwa Państwa

NR 1999015
Nr kontroli P97077

I N F O R M A C J A

**o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej
służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć szkoleniowych.**

Nr ewid.15/99/P97077/DON

Warszawa

l u t y

1999 r.

SPIS TREŚCI

	Str.
I. CZĘŚĆ OGÓLNA	3
1. Charakterystyka kontroli	3
2. Synteza ustaleń kontroli i ocena kontrolowanej działalności	5
3. Wnioski	9
II. CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA	10
1. Charakterystyka stanu prawnego	10
2. Zjawisko „fali” w wojsku	15
3. Istotne ustalenia kontroli	19
3.1. Odbywanie zasadniczej służby wojskowej przez żołnierzy w kontrolowanych jednostkach w latach 1996-1997 i I połowie 1998 r.....	19
3.1.1. Charakterystyka stanu osobowego żołnierzy pełniących służbę.....	19
3.1.2. Obsada etatów przewidzianych dla żołnierzy służby zasadniczej.....	23
3.1.3. Dobowy przebieg służby w jednostkach.....	27
3.1.4. Nadzór służbowy w jednostkach w czasie wolnym i podczas snu żołnierzy.....	36
3.1.5. Warunki zakwaterowania	46
3.1.6. Stan higieny osobistej i ochrona zdrowia żołnierzy	47
3.2. Zapobieganie zjawiskom patologicznym w kontrolowanych jednostkach.....	52
3.2.1. Działania organizacyjne podejmowane przez dowództwa jednostek wojskowych.....	52
3.2.2. Obsada stanowisk przewidzianych dla oficerów społeczno- wychowawczych oraz psychologów i kapelanów wojskowych	55
3.2.3. Wielkość zjawisk patologicznych w kontrolowanych jednostkach	58
3.3. Działania podejmowane przez Ministerstwo Obrony Narodowej w związku z występowaniem „fali” w wojsku	63
III. OPIS POSTĘPOWANIA KONTROLNEGO I DZIAŁAŃ PODJĘTYCH PO ZAKOŃCZENIU KONTROLI	71

I. CZĘŚĆ OGÓLNA

1. Charakterystyka kontroli.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

Temat kontroli

Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła w okresie od października 1997 r. do sierpnia 1998 r. kontrolę oznaczoną numerem P/97/077 „Nadzór nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć szkoleniowych”.

Kontrolę podjęto z inicjatywy własnej NIK.

Cel i zakres kontroli

Celem kontroli było zbadanie zasad i form sprawowania nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie pozasłużbowym, a także ocena rzetelności tego nadzoru z punktu widzenia zapobiegania zjawiskom patologicznym.

Tematyka kontroli obejmowała głównie:

- obsadę etatową jednostki wojskowej, ze szczególnym uwzględnieniem kadry dowódczej najniższego szczebla;
- stan osobowy żołnierzy służby zasadniczej z punktu widzenia wieku, stanu cywilnego, wykształcenia oraz przestrzegania przy wcieleniu zasady terytorialności;
- sposób wyznaczania żołnierzy służby zasadniczej na stanowiska służbowe i obsada stanowisk w tym zakresie;
- sposób i warunki zakwaterowania żołnierzy służby zasadniczej;
- warunki socjalno-sanitarne żołnierzy zasadniczej służby wojskowej;
- uposażenie żołnierzy służby zasadniczej;
- organizacja przebiegu służby w jednostce wojskowej w ujęciu dobowym:
 - czas służbowy i efektywność jego wykorzystania przez kadrę i żołnierzy służby zasadniczej z punktu widzenia zadań szkoleniowych jednostki,
 - rozmiary czasu pozasłużbowego i formy jego wykorzystania przez żołnierzy służby zasadniczej;
- sprawowanie nadzoru nad przebiegiem służby wojskowej w jednostce przez służby dyżurne;
- opieka medyczna nad żołnierzami służby zasadniczej;
- forma zapobiegania zjawiskom patologicznym w jednostce;
- przygotowanie żołnierzy służby zasadniczej do obejmowania stanowisk funkcyjnych;
- zwalczanie tzw. „fali” przez struktury wychowawcze sił zbrojnych i wojskowe organy porządkowe.

Jednostki kontrolowane oraz źródła ustaleń i ocen

Badaniami kontrolnymi objęto następujące jednostki organizacyjne z poszczególnych rodzajów wojsk, kierując się charakterem realizowanych zadań przez te jednostki:

w Ministerstwie Obrony Narodowej:

- 1) Departament Społeczno-Wychowawczy,
- 2) Biuro Skarg i Interwencji,

w Wojskach Lądowych:

- 1) 6 batalion desantowo-szturmowy w Niepołomicach,
- 2) 14 suwalski pułk artylerii przeciwpancernej w Suwałkach,

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

3) 1 pułk szwoleżerów Ziemi Łęczyckiej w Leżnicy Wielkiej,

4) 10 pułk samochodowy w Warszawie,

5) pułk ochrony w Warszawie,

w Marynarce Wojennej:

1) 3 Flotylla Okrętów w Gdyni,

2) 9 Flotylla Obrony Wybrzeża w Helu,

w Wojskach Lotniczych i Obrony Powietrznej:

1) 8 pułk lotnictwa myśliwsko-bombowego w Mirosławcu,

Ponadto zasięgnięto informacji w dowództwach rodzajów sił zbrojnych, Izbie Wojskowej Sądu Najwyższego i Naczelnej Prokuraturze Wojskowej, Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich oraz Wojskowym Instytucie Badań Socjologicznych w Warszawie.

Uczestnicy kontroli

Badania kontrolne przeprowadził Departament Obrony Narodowej i Bezpieczeństwa Państwa NIK.

2. Synteza ustaleń kontroli i ocena kontrolowanej działalności.

Najwyższa Izba Kontroli, na podstawie przeprowadzonych badań negatywnie ocenia efektywność nadzoru ze strony przełożonych i służb dyżurnych nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć szkoleniowych. Stwierdzone fakty, biorąc pod uwagę kryteria kreślone w art. 5 ustawy o NIK wskazują, iż:

1. Etap wcielania poborowego do jednostki i jego umiejscowienie w pododdziale jest jednym z kluczowych momentów warunkujących pomyślny przebieg zasadniczej służby wojskowej żołnierza. **W ocenie NIK, ze względu na niedokładność i powierzchowność badań stanu psychofizycznego poborowych przez komisje lekarskie, na dowódcach jednostek wojskowych, lekarzach tych jednostek, kadry wychowawczej, a także konsultantach dowódców do spraw psychoprofilaktyki - z konieczności - ciążył obowiązek właściwej diagnozy stanu psychofizycznego wcielanych poborowych i na tej podstawie umiejscowienia ich w konkretnym pododdziale (na konkretnym stanowisku służbowym) lub w przypadku wątpliwości co do przydatności żołnierza do służby wojskowej, skierowanie go na stosowną komisję lekarską.**

Kontrola wykazała, iż w latach 1996-1997 część żołnierzy zwalniana była z odbywania zasadniczej służby wojskowej przed upływem obowiązkowego okresu służby. Tylko w Marynarce Wojennej, w okresie tym ze względów zdrowotnych zwolniono przedterminowo ze służby - odpowiednio: 693 i 653 marynarzy zasadniczej służby wojskowej, tj. 9,8% i 7,9% stanu ewidencyjnego żołnierzy służby zasadniczej Marynarki Wojennej [szerzej str. 21-23 i 52-53].

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

2. Odzwierciedleniem przebiegu zasadniczej służby wojskowej w jednostce powinien być zatwierdzony przez dowódcę porządek dnia, regulujący dobowy tok życia i służby żołnierzy. **Zgodnie z „Regulaminem ogólnym Sił Zbrojnych RP” dobowy okres służby żołnierza obejmuje 8 godzin snu oraz czas służbowy i czas wolny, przy czym czas służbowy przeznaczają się na zasadniczą działalność jednostki wojskowej.**

Kontrola wykazała, że we wszystkich badanych jednostkach sporządzone zostały i zatwierdzone dokumenty określające porządek dnia. **Dokumenty te jednak sporządzano według wzorca określonego przez Sztab Generalny WP, nie uwzględniając niejednokrotnie specyfiki konkretnej jednostki wojskowej. W konsekwencji tego porządek dnia był fikcją, gdyż żołnierze w innym czasie niż przewidywał ten dokument wykonywali zajęcia służbowe, spożywali posiłki i udawali się na spoczynek.** Szczególnie uwidaczniało się to w pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego w Mirosławcu i w 6 batalionie desantowo-szturmowym w Niepołomicach, których porządek dnia nie uwzględniał wykonywania lotów i skoków spadochronowych w porze dziennej i nocnej. W pułku ochrony w Warszawie, w dokumentach określających porządek dnia w latach 1996-1998 nieskorelowano czasu wolnego z czasem pełnienia służby wartowniczej. Wskutek tego żołnierze kompanii ochrony mieli znacznie ograniczony czas wolny, a nawet okresowo pozbawiano ich tego czasu na rzecz pełnienia wart.

Niezależnie od powyższych uchybień kontrola wykazała, że w porządkach dnia różnicowano warunki pełnienia służby w poszczególnych pododdziałach, głównie poprzez wyznaczanie różnych godzin pobudki i capstrzyku. W 14 suwalskim pułku artylerii przeciwpancernej, np. w porządku dnia obowiązującym najmłodszych stażem służby żołnierzy, każda czynność była ściśle określona czasowo, a w porządku dnia dla pozostałych żołnierzy nie określono w ogóle godzin spożywania posiłków. **Praktyka taka w sposób nieuzasadniony różnicowała żołnierzy ze względu na staż służby. Kontrola wykazała ponadto nieuzasadnioną tendencję dowódców do ograniczania czasu wolnego w soboty i dni świąteczne. Badania wykazały, że w żadnej jednostce porządek dnia nie uwzględniał obciążeń żołnierzy służby zasadniczej służbami dyżurnymi i wartami [szerzej str. 27-36].**

3. Zgodnie z pkt 131 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”, nadzór nad przestrzeganiem porządku dnia sprawują dowódcy pododdziałów oraz - w tzw. „czasie pozasłużbowym” (wolnym) - służby dyżurne.

Odnośnie sprawowania nadzoru przez przełożonych ustalono, że sprawowanie tego nadzoru przez dowódców **polegało na organizowaniu, w ramach dyżurów, dodatkowych kontroli, najczęściej przez tzw. kontrolnych, wyznaczanych spośród żołnierzy zawodowych pododdziałów.** Kontrola wykazała, że dyżury te nie zawsze pełnione były rzetelnie. **Uchybienia w tym zakresie dotyczyły nieobecności kontrolnych w pododdziałach w wyznaczonym czasie oraz braku dokumentacji z przebiegu czynności kontrolnych.**

Najistotniejszym ustaleniem kontroli NIK odnośnie tej formy nadzoru był fakt, iż dyżury te pełnione były tylko do capstrzyku, tj. do godz. 22⁰⁰. **W godzinach od capstrzyku do pobudki nadzór pełniony był wyłącznie przez służby dyżurne.**

Kontrola wykazała, że efektywność nadzoru sprawowanego przez służby dyżurne była niedostateczna. Nagminną zasadą stosowaną w kontrolowanych jednostkach był fakt niesporządzania meldunków z przebiegu

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

służby, a więc brak było odzwierciedlenia czynności podejmowanych przez służby dyżurne w ramach ich obowiązków służbowych, co z kolei uniemożliwiało odtworzenie przebiegu służby i zdarzeń w pododdziale, choćby na potrzeby nadzoru dowódcy pododdziału. **Praktyce tej sprzyjał zapis pkt 203 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”, który przewidywał zbyt daleko idącą uznaniowość i dowolność w ocenie przez służby dyżurne tzw. wypadku zaistnienia rażącego odstępstwa od regulaminowego toku służby.** I tak np. w jednej z kontrolowanych jednostek służba dyżurna nie odnotowała próby samobójstwa żołnierza służby zasadniczej dokonanej w maju 1998 r. Niezależnie od tego, **w ocenie NIK, istotną przesłanką niesporządzania meldunków z przebiegu służb, była chęć ukrywania zdarzeń, które miały miejsce w pododdziałach, zwłaszcza jeśli zdarzenia te wpływały na ocenę dowództwa jednostki.** Ocenę tę potwierdza wyjątek w tym zakresie, dotyczący pułku ochrony w Warszawie, w którym służby rzetelnie dokumentowały przebieg zdarzeń w pododdziałach. Lektura tych meldunków potwierdza, że po zakończeniu zajęć służbowych i w czasie przeznaczonym na sen toczyło się „drugie życie” w pododdziałach. Ten stan rzeczy potwierdzają również badania prokuratury wojskowej, które wskazują, **że wszystkie przestępstwa popełnione w 1997 r. miały miejsce na terenie koszar, z reguły w rejonie zakwaterowania pododdziału, przy czym aż 97,6% tych przestępstw nastąpiło w czasie wolnym od zajęć służbowych, w większości przypadków - między godziną 22⁰⁰ a 24⁰⁰. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż według prokuratury wojskowej 70,3% ogółu przestępstw popełnionych zostało „w warunkach niewłaściwego funkcjonowania służb dyżurnych” [szerzej str. 36-46 i 58-63].**

4. Kontrola wykazała, że podejmowane przez dowódców, kadre wychowawczą oraz konsultantów dowódców do spraw psychoprofilaktyki, działania zapobiegające powstawaniu zjawisk patologicznych w pododdziałach były niewystarczające. Podejmowane w tym zakresie działania dotyczyły głównie tworzenia jednolitych pododdziałów według dat wcielenia i kwaterowania żołnierzy w izbach żołnierskich według tych wcieleń. **Jednakże działania te nie przynosiły spodziewanego efektu, ponieważ nie wszyscy dowódcy w ramach jednostki stosowali tę metodę, a ponadto istniejące warunki zakwaterowania nie zawsze pozwalały na jej wdrożenie.**

Odnosnie natomiast egzekwowania przez dowódców przepisów prawa wobec sprawców naruszenia dyscypliny i porządku wojskowego, często wskazujących na uprawdopodobnione zaistnienie przestępstwa, stwierdzono zbyt duży liberalizm w ocenie poszczególnych zdarzeń. Z tego względu sprawcy różnego rodzaju przewinień na młodszych stażem służby żołnierzach czuli się bezkarni, tym bardziej że w większości przypadków nie podejmowano żadnych działań zabezpieczających ewentualne dowody w danej sprawie. Świadczył o tym fakt, że tylko niewiele ponad połowę zaistniałych w 1997 r. przestępstw (57,8%) zostało stwierdzonych lub wykrytych przez właściwych przełożonych. W pozostałych przypadkach informacje o zaistniałych przestępstwach pochodziły od pokrzywdzonych, względnie były efektem działań wykrywczych żandarmerii wojskowej [szerzej str. 52-63].

5. **Ustalono, że liczba skarg zgłoszonych w badanym okresie przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej była znikoma.** Stan ten, zdaniem kontroli NIK, nie był miarodajny jeśli chodzi o skalę

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

występowania zjawisk patologicznych w jednostkach wojskowych, zwłaszcza w kontekście zarejestrowanych skarg odnośnie przebiegu zasadniczej służby wojskowej, wniesionych przez osoby cywilne, tj. głównie przez rodziców żołnierzy pełniących służbę zasadniczą. Wskazuje to również **na niesprawności w funkcjonowaniu systemu przyjmowania i rozpatrywania skarg żołnierzy oraz na niezajomość przez żołnierzy służby zasadniczej uprawnień w zakresie wnoszenia skarg.** Występowanie takich uchybień potwierdziły ustalenia kontroli NIK dokonane m.in. w Departamencie Społeczno-Wychowawczym MON [szerzej str. 63-70].

6. Na samopoczucie żołnierzy zasadniczej służby wojskowej miały także wpływ warunki zakwaterowania oraz warunki sanitarno-higieniczne w jednostkach. **Zadowolający stan w tym zakresie stwierdzono tylko w 14 suwalskim pułku artylerii przeciwpancernej i w 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego.** W pozostałych jednostkach stwierdzono liczne uchybienia dotyczące: nieprzestrzegania norm zakwaterowania żołnierzy (przy normie wynoszącej od 2,5 do 4,5 m², np. w 6 kompanii pułku ochrony przypadało 1,8 do 2 m²); niedogrzenia izb żołnierskich; braku możliwości korzystania przez żołnierzy w sposób ciągły z ciepłej wody i bieżącego korzystania z natrysków, braku środków czystości; niesystematycznej wymiany bielizny osobistej oraz umundurowania ćwiczebnego; zaniedbań w zakresie utrzymania stanu technicznego urządzeń i pomieszczeń sanitarnych w pododdziałach oraz złego stanu sanitarno-higienicznego na stołówkach żołnierskich [szerzej str. 46-52].

3. W n i o s k i.

Biorąc pod uwagę ustalenia kontroli, Najwyższa Izba Kontroli wnosi do Ministra Obrony Narodowej o spowodowanie:

- 1) **egzekwowania przez komendantów wojskowych komend uzupełnień swoich uprawnień w zakresie rzetelnej oceny stanu zdrowia poborowych i właściwe kwalifikowanie na tej podstawie poborowych do jednostek wojskowych;**
- 2) **kontynuowanie przez dowódców jednostek wojskowych oceny przydatności poborowych do służby na konkretnych stanowiskach służbowych oraz podejmowanie niezbędnych przedsięwzięć organizacyjnych umożliwiających właściwą adaptację nowo wcielonych żołnierzy;**
- 3) **dostosowania porządku dnia do specyfiki jednostek wojskowych i umieszczenie w tym porządku w szczególności tych zadań, które w zasadniczy sposób rzutują na przebieg i warunki służby wojskowej;**
- 4) **opracowania i wdrożenia systemu skutecznego nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej przez dowódców i służby dyżurne. Niedopuszczalną jest sytuacja pozostawiania żołnierzy w czasie przeznaczonym na sen bez nadzoru ze strony dowódców i kadry zawodowej;**
- 5) **zintensyfikowania działalności profilaktyczno-wychowawczej celem podniesienia skuteczności w zapobieganiu występowania zjawisk patologicznych w jednostkach wojskowych. Działalność**

wychowawców i psychoprofilaktyków nie jest jeszcze dostatecznie wykorzystywana dla adaptacji nowo wcielonych żołnierzy oraz w rozwiązywaniu problemów żołnierskich;

- 6) przeanalizowania funkcjonującego systemu skarg w resorcie obrony narodowej w celu podniesienia jego skuteczności w zakresie rozpatrywania skarg zgłaszanych przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz usprawnienia obowiązującej sprawozdawczości dotyczącej skarg tak, aby można było uzyskać rzetelne informacje co do skali zjawisk patologicznych w jednostkach, ich charakteru oraz podjętych działaniach w tym zakresie;
- 7) wyeliminowanie zaniedbań w zakresie warunków zakwaterowania żołnierzy i stanu sanitarno-higienicznego w jednostkach.

II. CZĘŚĆ SZCZEGÓŁOWA

1. Charakterystyka stanu prawnego.

1. Zgodnie z art. 55 ustawy z dnia 27 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej¹, obowiązek służby wojskowej polega m.in. na odbywaniu zasadniczej służby wojskowej przez poborowych. Osoby, które odbywają zasadniczą służbę wojskową są żołnierzami w czynnej służbie wojskowej (art. 59 pkt 1 lit. a).

Artykuł 63 ustawy stanowi, iż sposób odbywania czynnej służby wojskowej oraz obowiązki i uprawnienia żołnierzy określa ustawa oraz wydane na jej podstawie rozporządzenia i zarządzenia, a także regulaminy i rozkazy wydane przez ministra właściwego do spraw obrony narodowej. Ten właśnie przepis przyjęto m.in. jako podstawę² wydania w 1994 r. przez Ministra Obrony Narodowej Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej³.

Powołany regulamin w rozdziale I określa zasady zależności służbowej definiując pojęcia „przełożonego” i „podwładnego”, a także „starszego” i „młodszego” żołnierza. Przepisy regulaminu wyszczególniają ponadto sytuacje, w których określone kategorie żołnierzy mają prawo wydawania rozkazów innym żołnierzom, zastrzegając to uprawnienie na ogół jedynie dla żołnierzy posiadających cechę przełożonego (pkt.5 regulaminu), a w szczególnych, ściśle określonych przypadkach, również dla żołnierzy starszych (pkt. 28). Regulamin definiuje pojęcie „rozkażu” jako „polecenie podjęcia określonego działania lub zaniechania wydane

¹ t.j. Dz.U. z 1992 r. Nr. 4, poz.16 ze zm.

² Jako podstawę wydania Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej wskazano również art. 66 ustawy z dnia 30 czerwca 1970 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (t.j. Dz.U. z 1997 r. Nr 10, poz. 55 ze zm.), który to przepis podczas kolejnej nowelizacji w 1995 r. został skreślony (Dz.U. z 1996 r. Nr 7, poz. 144).

³ Decyzja Nr 62/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 5 lipca 1994 r. w sprawie wprowadzenia do użytku w Siłach Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.Rozk.MON poz.65).

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

służbowo podwładnemu przez przełożonego lub uprawnionego starszego”. Podkreślić przy tym należy, iż regulamin precyzyjnie określa tryb wydawania, zmiany, bądź uchylenia wydanego rozkazu, a także konsekwencje prawne związane z rozkazodawstwem.

Z przepisami powyższymi skorelowana była treść norm prawa karnego, zawartych w części wojskowej ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. - Kodeks karny⁴, tj. w art. 290 § 1 i 2, art. 309 § 1 i art. 310⁵. Wprowadzony w życie z dniem 1 stycznia 1998 r. nowy kodeks karny⁶ zawiera również w części wojskowej w rozdziale XLI przestępstwa przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi przepisy penalizujące działania (zaniechania) przeciwko podwładnym bądź młodszym w stopniu wojskowym.

Wytworzony w oparciu o dwa kryteria, tj. z tytułu zajmowanego stanowiska służbowego oraz posiadanego stopnia wojskowego, układ hierarchiczny w Siłach Zbrojnych, poza następstwami w postaci zależności służbowej żołnierzy, pociąga także za sobą określone obowiązki żołnierzy względem siebie. Przy czym ustalone w regulaminie wzory zachowań różnicują żołnierzy w zależności od tego, czy zwracają się do przełożonego, czy też podwładnego, czy kontaktują się z żołnierzem równym stopniem albo czy zachowanie ich odnosi się do żołnierza wyższego lub niższego w stopniu wojskowym.

Regulamin, ustalając bardzo szczegółowo tryb i formy przekazywania rozkazów określa, że kompetencje do ich wydawania wynikać mogą z różnych tytułów prawnych, a więc z mocy przepisów prawa, rozkazu wyższego przełożonego, a także „postanowień organizacyjno-służbowych” (pkt. 5). Zatem, w szczególnych sytuacjach służbowych, przy wykonywaniu różnorodnych działań, można nadać czasowo określonemu żołnierzowi cechę „przełożonego” i w tym czasie staje się uprawnionym podmiotem do określonego względem niego zachowania się żołnierzy, którzy na okres wykonania danego zadania, czasowo są jego podwładnymi.

Kazuistycznie określone zachowywanie się żołnierzy względem „przełożonego” ustala wzory, które w odczuciu społecznym mają być wyrazem szacunku służbowego dla takiej osoby, a także mają podkreślić, że adresat tego zachowania zajmuje wyższą pozycję w hierarchii służbowej. Określone wzory zachowań służą także

⁴ Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz.94 ze zm.

⁵ W pierwszym z wymienionych przepisów (art.290 § 1) formułuje się warunki tzw. kontratypu, tj. sytuacji, w której żołnierz nie popełnia przestępstwa, czyli nie podlega odpowiedzialności karnej za czyn formalnie sprzeczny z przepisami karnymi, zawartymi w ustawie w trakcie wykonywania rozkazu, jeżeli przy tym nie wiedział albo co najmniej nie godził się na to, że wykonując rozkaz wypełnia znamiona określonego rodzajowo typu przestępstwa. Przepis § 2 tej normy stanowi, iż w takim przypadku rozkazodawca odpowiada prawnokarnie za popełnienie przestępstwa przez żołnierza wykonującego rozkaz, jeżeli ponadto spełnione są przez rozkazodawcę inne warunki przewidziane w rozdz.I kodeksu karnego, formułującego zasady odpowiedzialności karnej. W przypadku jednak, w którym żołnierz wykonujący przestępny rozkaz wiedział, bądź co najmniej godził się na to, że realizując służbowe polecenie uprawnionego do tego żołnierza dopuszcza się czynu zabronionego przez prawo karne, odpowiada on, podobnie jak rozkazodawca, za sprawstwo tego czynu. Obecnie obowiązuje w tym zakresie ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. część XXXVIII art. 318, 319 § 1. Z kolei przepis art. 309 § 1 kk formułuje tzw. normę sankcjonującą w stosunku do przepisów Regulaminu..., albowiem przewiduje odpowiedzialność karną dla żołnierza umyślnie ”nie wykonującego lub odmawiającego ...albo też wykonującego rozkaz niezgodnie z jego treścią”. Przepis art.310 kk stanowi postać kwalifikowaną przestępstwa odmowy wykonania rozkazu, tzn. przewiduje surowszą odpowiedzialność karną za niewykonanie rozkazu „w sytuacji bojowej”.

⁶ Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553).

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

podkreśleniu ważności funkcjonalnej rozkazu, jako specyficznego prawnie środka oddziaływania. Pomocniczo podkreślają także rolę stopni wojskowych.

Z powyższego wynika, że jedynie ci żołnierze, którzy są przełożonymi albo którzy są starszymi w stopniu wojskowym, mają prawo wymagać od podwładnych albo niższych w stopniach wojskowych, aby ustalone prawem wzory żołnierskiego zachowania w stosunku do żołnierzy wyższych w hierarchii służbowej, były do nich kierowane. Żaden inny wyróżnik nie ma w tym przypadku zastosowania, a tym bardziej fakt dłuższego, niż inni żołnierze, stażu służby wojskowej. Podkreślić przy tym należy, że w treści pkt 31 powołanego uprzednio regulaminu, zawarta została obowiązująca wszystkich żołnierzy dyrektywa, iż „wobec siebie mają zachowywać się z godnością, uprzejmie i taktownie”. Oznacza to, że zarówno przełożeni względem podwładnych, starsi w stosunku do niższych stopniem wojskowym, jak i żołnierze na tych samych szczeblach hierarchii służbowej, przestrzegając ustalonych wzorów zachowania się, mają być przy tym „uprzejmi i taktowni”. Cytowany nakaz prawny jest dyrektywą służbową bezwzględnie obowiązującą żołnierzy, a tym samym nabiera cechy „wojskowego obowiązku służbowego”.

2. Regulamin w przepisach rozdziału 4, formułuje dyrektywy celowościowe adresowane do dowódców jednostek wojskowych przy ustalaniu „toku służby”. I tak, ustalając porządek dnia dowódca winien w pierwszej kolejności kierować się „zadaniami stojącymi przed jednostką” (pkt 125). W porządku dnia winien uwzględnić „8 godzin snu” i „czas wolny” od zajęć służbowych (pkt. 126). Niemniej jednak, pod pewnymi warunkami (pkt 127), można w czasie wolnym od zajęć, dla pewnych kategorii żołnierzy prowadzić dodatkowe zajęcia. Natomiast pkt 131 regulaminu nakłada na dowódców pododdziałów, istotny obowiązek odpowiedzialności za nadzór nad przestrzeganiem porządku dnia.

Ponadto treść tych uregulowań zawiera adresowany do konkretnie określonych osób funkcyjnych obowiązek czuwania nad przestrzeganiem ustalonego porządku dnia w pododdziale, nakładając na nich powinność „nadzorowania” sposobu wykonywania ustaleń dotyczących porządku dnia. Oznacza to, że na konkretnych osobach funkcyjnych ciąży służbowa powinność dbania m.in. o to, aby zarówno z czasu wolnego od zajęć, jak i w porze snu, żołnierze służby zasadniczej mogli korzystać z dobrodziejstwa porządku dnia „zgodnie ze swoimi potrzebami fizjologicznymi (sen), jak i potrzebami osobistymi.

3. Regulamin w rozdziale 7 zawarł normy określające modelową strukturę służb wewnętrznych, które powinny funkcjonować w typowej jednostce wojskowej, tryb powoływania tych służb, szczególne właściwości żołnierzy wyznaczonych do niektórych z tych obowiązków, zakresy ich uprawnień oraz kompetencje. Nadto w pkt. 183, określił podstawowe zadanie tego szczególnego obowiązku stwierdzając, że celem, dla którego w danej jednostce wojskowej powołuje się służby na określony czas, jest „zapewnienie dowódcy jednostki wojskowej ciągłości dowodzenia... i kontroli...”. W tym samym rozdziale zawarto przepis pkt. 198, który daje dowódcy szeroką legitymację do elastycznego ustalania w danej jednostce, w danym czasie, składu „służb dyżurnych” w zależności od realnych potrzeb służbowych i zakresu realizowanych zadań. Stąd, można powiększać skład tych służb, zmniejszać, łączyć niektóre z nich, nadawać osobom funkcyjnym szersze kompetencje, zawężać je, powoływać nowe służby itd. Generalną zasadą wyrażoną w pkt. 185 regulaminu jest delegacja prawna adresowana do dowódców, iż to oni „ustalają szczegółowy zakres uprawnień i obowiązków” osób pełniących

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

służby, uwzględniając treść unormowań prawnych wiążących siły zbrojne. Regulamin przewiduje szczególną formę powoływania służb i wyznaczania do nich konkretnych żołnierzy, niemniej jednak ustne ustanowienie na pewien czas, lub jednorazowo jakiejś służby jest w danej jednostce i dla danego żołnierza wiążące. W tym przypadku bowiem nie decyduje forma, lecz treść rozkazu. Podobnie interpretować należy normy celowościowe traktujące o tym, że dany żołnierz powinien być wyznaczony do służby na co najmniej 2 doby przed jej objęciem, być wypoczęty (pkt. 269, 270, 278). Są to dyrektywy, które może, ale nie musi, uwzględnić w danej sytuacji przełożony. Przełożony odpowiada bowiem za następstwa wydanego rozkazu i świadomość, że wyznaczył do służby nie przygotowanego żołnierza jest wystarczającą podstawą prawną do tego, aby ewentualnie, w razie niekorzystnych następstw takiej decyzji, pociągnąć go do odpowiedzialności prawnej, z karną włącznie⁷.

W świetle analizowanych norm prawnych stwierdzić należy, że spotykane w niektórych jednostkach wojskowych zjawisko tzw. „fali”, nie tylko jest sprzeczne z normami prawa wojskowego, ale także w niektórych przypadkach z przepisami części szczególnej kodeksu karnego. Z uwagi na oczywistą bezprawność takiego postępowania wobec żołnierzy nowo wcielonych do służby wojskowej, przypadki takie na ogół mają miejsce w porze nocnej lub w czasie wolnym od zajęć. Są to klasyczne działania polegające na swoistym uzurpowaniu sobie przez żołnierzy starszych stażem służby wojskowej w stosunku do żołnierzy później niż oni wcielonych do wojska, prerogatyw prawnych przysługujących bądź przełożonym, bądź starszym w stopniu wojskowym. Żołnierze ci bowiem nie mają legitymacji do wydawania rozkazów, wymuszania posłuszeństwa swoim poleceniom (o których mowa w art.291 § 1 kk)⁸, a także nie mogą żądać od żołnierzy młodszych stażem służby okazywania „szacunku” przynależnego przełożonym i starszym w stopniu wojskowym. Działania te, jako sprzeczne z prawem i porządkiem wojskowym, powinny być kategorycznie przerywane przez przełożonych, służby dyżurne, a nawet starszych stopniem wojskowym⁹.

2. Zjawisko „fali” w wojsku.

⁷ W przepisach części wojskowej kodeksu karnego z 1969 r. znajdowała się norma penalizująca „naruszenie przez żołnierza wyznaczonego do służby obowiązków” (art.325 § 1 kk - przestępstwo ścigane na wniosek dowódcy oraz jej kwalifikowana postać - art.325 § 2 kk, jeżeli następstwem tego naruszenia uregulowanego toku służby jest szkoda, przestępstwo ścigane z urzędu). Z kolei przełożonego można prawnokarnie m.in. ścigać za to „naruszenie”, jeżeli pociągnęło ono za sobą „szkodę” lub mogło wywołać takie następstwa. Wynikało to z przepisów § 1-3 art.246 kk. Nowy kodeks karny rozszerzył zasady odpowiedzialności karnej żołnierza, jako funkcjonariusza, albowiem po zmianie klauzuli substydialnej dawnego art. 246 kk, żołnierz jako funkcjonariusz może odpowiadać za każde przekroczenie swoich uprawnień lub niedopełnienie obowiązków bez względu na to, czy jest to typizowane w części wojskowej kodeksu karnego (art. 231 § 1 kk).

⁸ Obecnie art. 319 § 1 kodeksu karnego.

⁹ Kodeks karny z 1969 r. w rozdziale XL, obecnie w rozdziale XLI, grupuje przepisy przewidujące odpowiedzialność karną „przełożonych” lub „starszych stopniem” za czyny, najogólniej to określając, naruszające nietykalność cielesną, godność lub też sprawiające dolegliwość podwładnym lub niższym w stopniu wojskowym. Podmiotem tych przestępstw (sprawcą) nie może być żołnierz o takim samym, lub niższym stopniu wojskowym. Nowy kodeks karny rozszerzył odpowiedzialność karną również na żołnierzy starszych stażem służby wojskowej (art. 353 kk), a ponadto wprowadził kwalifikowaną odpowiedzialność karną za doprowadzenie żołnierza, nad którym się znęcano, do samobójstwa (art. 352 § 3 kk).

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

Zjawisko tzw. „fali” jest w ostatnich latach przedmiotem szczególnego zainteresowania w publicznych debatach toczących się wokół spraw wojska. Problem ten określany jest w prasie i różnego rodzaju materiałach poglądowych, poradnikach i oficjalnych dokumentach także mianem „drugiego życia wojska”, „subkulturą żołnierską”, „nieformalną obyczajowością żołnierską”, jak również „deformacją stosunków międzyludzkich”. Pod tymi różnymi określeniami rozumie się występujące wśród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej - niezależnie od regulaminowych norm postępowania - zwyczaje, obrzędy, symbole, obyczaje i zachowania, których podstawą jest nieformalny podział hierarchiczny żołnierzy według kryterium stażu służby. „Fala” obrazuje ten podział, wynikający z cyklicznego przyływu nowych żołnierzy do pododdziałów w ramach kolejnych wcieleń do wojska.

Istota „fali” polega na nieformalnym zróżnicowaniu praw i obowiązków żołnierzy w toku służby. Starsi żołnierze usiłują mieć prawa i przywileje, a dla młodszych pozostawiają głównie obowiązki. Przejawia się to zwłaszcza w nierównomiernym udziale w pracach porządkowych, przy sprzeczności, jak również w tzw. „posługach” dla starszych służbą. W ramach „fali” istnieje także obszar patologii niosący znamiona czynów przestępczych.

Według informacji, analiz i ocen uzyskanych w Departamencie Społeczno-Wychowawczym MON¹⁰, zjawisko „fali” uwarunkowane jest nie tylko czynnikami występującymi poza sferą oddziaływania wojska, ale także jest następstwem błędów, zaniedbań i niedostatków w konkretnych jednostkach wojskowych. Spośród wielu czynników i okoliczności mających wpływ na występowanie tego zjawiska, na uwagę zasługują następujące:

1. *Jakość poboru żołnierzy służby zasadniczej.* Ograniczona, wskutek stosowanej praktyki odroczeń, powszechność obowiązku obrony, spadek liczby poborowych z wykształceniem średnim, coraz częstsze występowanie wśród poborowych takich chorób jak alkoholizm, narkomania i zaburzenia psychiczne, znacznie silniej rzutują na problemy społeczno-wychowawcze żołnierzy służby zasadniczej¹¹.
2. *Młodzież, która obecnie wcielana jest do wojska, reprezentuje inne wartości i zachowania niż kilka lat temu.* Charakteryzuje ją indywidualizm, manifestowanie swojej odrębności i niepodporządkowanie się regułom uznanym powszechnie za normy, co w szczególnych przypadkach przejawia się w skłonności do agresji i brutalnych zachowań. Znajduje to odzwierciedlenie w nasilaniu się negatywnych zjawisk wśród żołnierzy. Przestępstwa przeciwko obowiązkowi służby wojskowej, przestępstwa przeciwko zasadom dyscypliny wojskowej oraz przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu¹².
3. *Istotne znaczenie dla dalszego toku służby mają pierwsze dni i miesiące pobytu żołnierza w wojsku.* W okresie tym bowiem występują największe trudności z przystosowaniem się młodych żołnierzy do nowych warunków, rygorów i wymagań. Przełożeni również powinni w tym czasie poznać nowych podwładnych, ich cechy charakteru, problemy osobiste i rodzinne. Chodzi o wyselekcjonowanie żołnierzy o obniżonej odporności fizycznej i psychicznej, wymagających dodatkowej opieki i nadzoru ze strony przełożonych.

¹⁰ „Ocena wybranych problemów dyscypliny wojskowej w 1997 roku”, Warszawa, kwiecień 1998 r.

¹¹ por. Informacja o wynikach kontroli administrowania rezerwami osobowymi dla celów powszechnego obowiązku obrony, NIK, Warszawa 1998 r., s. 44-67.

¹² Ocena wybranych problemów dyscypliny wojskowej w 1997 r., DSW MON, Warszawa, kwiecień 1998 r.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

4. *Niska obsada etatowa żołnierzy służby zasadniczej.* Duże obciążenie żołnierzy służby zasadniczej zadaniami, zwłaszcza wartami i służbami, powoduje zmęczenie fizyczne i źle wpływa na dyscyplinę i nastroje. Dotyczy to zwłaszcza okresów po zwolnieniu starszego rocznika do rezerwy, gdy brak żołnierzy utrudnia wykonywanie podstawowych zadań szkoleniowych. W tym kontekście żołnierze służby zasadniczej wyrażają opinie o niedostatku „prawdziwie wojskowych zajęć”. Pełniący służbę w jednostkach wartowniczych stwierdzają, iż sprzęt bojowy widują jedynie na fotografiach, a ich „przygoda z wojskiem” ogranicza się do kilku strzelań z broni indywidualnej w ciągu całej służby. Około 87% żołnierzy postrzega zasadniczą służbę wojskową jako „stratę czasu”. Niskie stany osobowe i wynikające z nich obciążenia żołnierzy powodują nie tylko utrudnienia w korzystaniu z urlopów i przepustek, ale także sprawiają, że czas wolny, którym dysponują żołnierze, wykorzystywany jest głównie na odpoczynek bierny.
5. *Możliwości finansowe armii rzutują nie tylko na jakość szkolenia, ale także wpływają na standard życia w koszarach.* Żołnierze krytykują warunki socjalno-bytowe w koszarach. Regulaminowa kąpiel i wymiana bielizny raz w tygodniu określana jest przez nich jako przykład anachronizmu oraz kompromitacji rozwiązań socjalno-bytowych obowiązujących w wojsku. Według nowo wcielanych żołnierzy sprawny prysznic z ciepłą wodą w każdym pododdziale, a także możliwość wymiany lub uprania bielizny według własnych potrzeb, to „minimum socjalne” jakie powinno być zapewnione żołnierzom służby zasadniczej. Żołnierze chodzą często w starych, zniszczonych i zdekompletowanych mundurach.
6. *Podstawowym ogniwem społeczno-wychowawczym w pododdziale jest jego dowódca.* Musi on radzić sobie z wieloma problemami, które niesie ze sobą codzienne życie wojskowe. Tymczasem przygotowanie humanistyczne, jakie wynoszą absolwenci szkół wojskowych jest dalece niewystarczające.
7. *Braki kadrowe w służbie społeczno-wychowawczej.* Obecne usytuowanie oficerów społeczno-wychowawczych w hierarchii służbowej nie motywuje do obejmowania tych stanowisk.
8. *Relacje pomiędzy kadrą a żołnierzami służby zasadniczej różnych roczników.* Większość kadry nie akceptuje podziałów żołnierzy służby zasadniczej związanych z „falą” (50%). Co szósty żołnierz zawodowy (16%) uważa je za korzystne i ułatwiające dowodzenie. Postawę ambiwalentną przyjmuje 30% przedstawicieli kadry uzależniając akceptację tego podziału od konkretnej okoliczności. Około 46% dowódców godzi się z występowaniem zjawiska „fali” w wojsku. Poziom tolerancji „fali” jest większy wśród dowódców drużyn i plutonów niż kompanii¹³.
9. *Dowódcy drużyn, podoficerowie służby zasadniczej, nie radzą sobie z dowodzeniem.* Ulegają presji starszych żołnierzy, nie reagują na niewłaściwe ich zachowanie i nie przekazują informacji o zaistniałych faktach wyższemu przełożonemu. Służba na tych stanowiskach dla żołnierzy nadterminowych jest mało atrakcyjna.
10. *Powszechność występowania zjawiska „fali” w pododdziałach.* W 1997 r. obecność „fali” w swoim pododdziale potwierdziło 73% badanych żołnierzy (w 1996 r. - 78%). Jednocześnie 37% badanych określiło

¹³ R.Bartczak, Sprawozdanie z badań WIBS z 1993 r. - „Czynniki warunkujące działalność wychowawczą w pododdziałach w opinii kadry i żołnierzy jednostek wojskowych”.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

ją jako „mocną” (w 1996 r. - 38%). W 1997 r. odsetek badanych akceptujących podział żołnierzy według „fali” zwiększył się do 49% (w 1996 r. - 43%). Jednocześnie żołnierze ci stwierdzili, iż w pododdziałach kadra toleruje „falę” w 29% (w 1996 r. - 38%)¹⁴.

11. *Przestępstwa wobec podwładnych, młodszych stopniem bądź stażem służby są ściśle związane z istniejącymi w wojsku nieformalnymi strukturami wśród żołnierzy służby zasadniczej.* „Fala”, która przyzwalała na zachowania agresywne, brutalne i poniżające w stosunku do żołnierza, świadczy o decydującym znaczeniu struktur nieformalnych dla pozycji, jaką żołnierz zajmuje w hierarchicznym podziale według stażu służby. Przestępstwa w tym zakresie przybierają postać: aktów przemocy, praktyk zwyczajowych i rytualnych określonych kalendarzem służby oraz poleceń wydawanych młodszym żołnierzom mających na celu naruszenie ich godności osobistej. W 1997 r. liczba sprawców przestępstw przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi wynosiła 141 i wzrosła w stosunku do 1996 r. o 62%¹⁵.

Problem „fali” nie dotyczy tylko wojska. Badania przeprowadzone przez Departament Społeczno-Wychowawczy MON wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych wskazują, że zwyczaje inicjacyjne oraz ściśle podziały na młodszych i starszych uczniów występują w około 25% tego typu szkół.

W wydanych przez Ministerstwo Obrony Narodowej materiałach poglądowych i pomocniczych¹⁶ wskazuje się, że źródłem „fali” w wojsku jest przenoszenie na grunt wojska wybranych elementów ze zwyczajów, zachowań i postaw subkultury młodzieżowej, a także elementów subkultury szkolnej, internatów, hoteli robotniczych, zakładów wychowawczych i zakładów karnych. Wskazuje się także, jako okoliczność sprzyjającą występowaniu zjawisk patologicznych w wojsku, wzrost liczby karanych sądownie wśród wcielanych poborowych.

3. Istotne ustalenia kontroli.

3.1. Odbywanie zasadniczej służby wojskowej przez żołnierzy w kontrolowanych jednostkach w latach 1996-1997 i I połowie 1998 r.

3.1.1. Charakterystyka stanu osobowego żołnierzy pełniących służbę.

Wiek żołnierzy służby zasadniczej w kontrolowanych jednostkach był zróżnicowany. Ustalono, że najmniej zróżnicowani wiekowo byli żołnierze 10 warszawskiego pułku samochodowego (10 wps), w którym w latach 1996-1997 służyło odpowiednio: 90% i 93% żołnierzy w wieku 19 lat, 7% i 5% w wieku 20 lat oraz 3% i 2% w wieku 21 lat i starszych¹⁷. W pozostałych jednostkach, tj. w 6 batalionie desantowo-szturmowym (6 bds), 14 suwalskim pułku artylerii przeciwpancernej (14 spap), 1 pułku szwoleżerów Ziemi Łęczyckiej (1 ps), pułku

¹⁴ W. Nowosielski, Generalny sondaż nastrojów - żołnierze służby zasadniczej, WIBS, 1997 r.

¹⁵ Przestępstwa przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi (młodszymi), DSS MON, wrzesień 1995 r.; Ocena wybranych problemów dyscypliny wojskowej w 1997 r., DSW MON, kwiecień 1998 r.

¹⁶ Np. Leszek Konarski, Bogdan Rudnicki „Podkultura żołnierska”, Warszawa 1994 r.; Grzegorz Rowiński „Podkultura w szkole i w wojsku”, Warszawa 1996 r.

¹⁷ Zgodnie z art. 46 ust. 1 ustawy z dnia 27 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, poborowych nie powołanych do zasadniczej służby wojskowej do dnia 31 grudnia roku kalendarzowego, w którym ukończyli 24 lata życia, wojskowy komendant uzupełnień przenosi do rezerwy.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

ochrony (po), 3 Flotyli Okrętów (3 FO), 9 Flotyli Obrony Wybrzeża (9 FOW) i 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego (8 plmb), żołnierze w wieku 19 lat stanowili od 17% do 29% w 1996 r. i od 23% do 33% w 1997 r., w wieku 20 lat - odpowiednio: od 28% do 50% i od 28% do 49%, a w wieku 21 lat i starszych - od 28% do 49% i od 22% do 48%.

Największym zmianom w badanym okresie ulegała struktura wieku żołnierzy 6 batalionu desantowo-szturmowego w Niepołomicach i 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego w Mirosławcu. W 6 bds wzrósł w badanym okresie odsetek żołnierzy w wieku 19 lat - z 16% w 1996 r. do 28% w 1997 r. oraz żołnierzy w wieku 21 lat i starszych - z 35% do 41%; zmniejszył się natomiast odsetek żołnierzy w wieku 20 lat - z 49% do 31%. Podobnie, lecz w mniejszym stopniu zmieniała się struktura wieku żołnierzy 8 plmb - zwiększył się udział w strukturze wiekowej żołnierzy w wieku 19 lat - z 26% do 33% oraz żołnierzy w wieku 21 lat i starszych - z 29% do 31%, natomiast zmniejszył się odsetek żołnierzy w wieku 20 lat - z 45% do 36%.

Pod względem stanu cywilnego, struktura stanu osobowego żołnierzy służby zasadniczej kontrolowanych jednostek ulegała w badanym okresie tylko nieznacznym zmianom. W 1996 r. kawalerowie stanowili w poszczególnych jednostkach od 97% do 99,5% stanu osobowego żołnierzy, a w 1997 r. - od 96% do 100%. Najwięcej żołnierzy żonatych służyło w 9 Flotylli Obrony Wybrzeża w Helu i w 3 Flotylli Okrętów w Gdyni. Stanowili oni 3-4% stanu osobowego żołnierzy służby zasadniczej tych flotylli.

Należy zaznaczyć, że spośród kontrolowanych jednostek w tych flotyllach służyło najwięcej żołnierzy w wieku 21 lat i starszych. Na przykład, w 1997 r. żołnierze ci stanowili: w 3 FO - 48%, a w 9 FOW - 40% ogólnej liczby żołnierzy służby zasadniczej.

Struktura stanu osobowego żołnierzy **ze względu na wykształcenie** była znacznie zróżnicowana. Według stanu na dzień 31 grudnia 1996 r. żołnierze z wykształceniem średnim - w stosunku do ich ogólnej liczby - stanowili od 17% w 14 suwalskim pułku artylerii przeciwpancernej w Suwałkach, do 34% w 6 bds, a w 1997 r. - od 15% w pułku ochrony w Warszawie, do 33% w 6 bds. W poszczególnych kontrolowanych jednostkach, w 1996 i 1997 r., odsetek żołnierzy z wykształceniem średnim wynosił: w 6 bds - 34% i 33%, w 9 FOW - 31% i 30%, w 3 FO - za 1996 r. brak danych, a w 1997 r. - 32%, w 1 pułku szwoleżerów Ziemi Łęczyckiej w Leźnicy Wielkiej - 29% i 24%, w 10 wps - 20% i 18%, w pułku ochrony - 20% i 15%, w 8 plmb - 18% i 19%, w 14 spap - 17% i 17%.

We wszystkich kontrolowanych jednostkach najwięcej było żołnierzy z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Stanowili oni w poszczególnych jednostkach w 1996 i 1997 r. odpowiednio: od 57% i 56% w 14 spap do 79,5% i 80% w pułku ochrony.

Najwyższy odsetek żołnierzy z wykształceniem podstawowym stwierdziła kontrola w 14 spap w Suwałkach - 25% w 1996 r. i 28% w 1997 r., a najniższy w 6 bds - odpowiednio: 0,3% i 0%. W pozostałych kontrolowanych jednostkach żołnierze z wykształceniem podstawowym stanowili w 1996 i 1997 r.: 0,5% i 5% w pułku ochrony, 5% i 6% w 1 pułku szwoleżerów, 10,7% i 10,2% w 9 FOW, 10% i 14% w 10 wps, 13% i 17% w 8 plmb.

Należy zaznaczyć, że w latach 1996-1997 w kontrolowanych dywizjonach okrętów, tj. w 11 dywizjonie ścigaczy i 13 dywizjonie trałowców oraz w dywizjonie okrętów podwodnych, zasadniczą służbę wojskową odbywali żołnierze z wykształceniem średnim i zasadniczym zawodowym. W badanym okresie odsetek żołnierzy ze średnim wykształceniem w 11 dywizjonie ścigaczy wzrósł z 39% do 42%, a w 13 dywizjonie trałowców

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

zmniejszył się z 56% do 41%; w dywizjonie okrętów podwodnych żołnierze ze średnim wykształceniem stanowili 31% w 1997 r.

Odnosnie stanu zdrowia poborowych wcielonych w badanym okresie do kontrolowanych jednostek wojskowych stwierdzono, że powoływane w tych jednostkach komisje przyjęcia poborowych wykazywały u znacznej części wcielanych różnego rodzaju defekty zdrowotne i obniżoną sprawność psychofizyczną. Z ustaleń kontroli wynikało, że część takich żołnierzy zwalniana była z odbywania zasadniczej służby wojskowej przed upływem obowiązkowego okresu. W tym zakresie ustalono w szczególności, że przedterminowe zwolnienia na tle zdrowotnym żołnierzy z obowiązku odbywania zasadniczej służby wojskowej stanowiły od kilku lat trudny problem dla Marynarki Wojennej. Z analiz Dowództwa Marynarki Wojennej wynikało, że w latach 1996-1997 tylko ze względów zdrowotnych zwolniono przedterminowo ze służby odpowiednio: 695 i 653 marynarzy służby zasadniczej, tj. 9,8% i 7,9% średniego stanu ewidencyjnego żołnierzy służby zasadniczej Marynarki Wojennej w tych latach. W okresie od stycznia do maja 1998 r. zwolniono z ww. powodów 330 żołnierzy służby zasadniczej, tj. 4,3% ogólnego ich stanu w Marynarce Wojennej. W 3 FO liczba takich zwolnionych w latach 1996-1997 wynosiła odpowiednio: 156 (10,6%) i 136 (9,8%), a w 9 FOW - 75 (5,6%) i 48 (3,7%).

Z analiz przeprowadzonych przez Dowództwo Marynarki Wojennej wynikało, że główną przyczyną przedterminowych zwolnień żołnierzy ze względów zdrowotnych były różnego rodzaju schorzenia i upośledzenia psychiczne. W 1997 r. stanowiły one - w skali Marynarki Wojennej - przyczynę 48,4% przedterminowych zwolnień związanych ze stanem zdrowia żołnierzy, natomiast w 3 FO - 51%, a w okresie od 1 stycznia do 30 czerwca 1998 r. aż 80%. Z kolei z ustaleń kontroli w 9 FOW wynikało m.in., że spośród 110 marynarzy wcielonych do jednostek tej flotyli w dniu 28 kwietnia 1998 r., po przeszkoleniu w Centrum Szkolenia Marynarki Wojennej w Ustce, u 25 marynarzy (23%) konsultant dowódcy 9 FOW do spraw psychoprofilaktyki stwierdził stopień rozwoju umysłowego niższy od przeciętnego; u 5 żołnierzy stwierdził upośledzenie intelektualne; u 4 pogranicze niedorozwoju umysłowego, a u 16 ociężałość umysłową. Natomiast u 12 dalszych żołnierzy konsultant stwierdził zaburzenia osobowości.

Jeszcze gorsze były wyniki badań przeprowadzonych przez ww. konsultanta u 18 żołnierzy wcielonych w dniu 2 lipca 1998 r. do 43 batalionu saperów, spośród których 10 (55,5%) miało ww. upośledzenia.

W ocenie Dowództwa Marynarki Wojennej tak liczne przedterminowe zwolnienia ze służby zasadniczej z przyczyn zdrowotnych spowodowane były:

- niską jakością orzecznictwa rejonowych komisji lekarskich;
- nieuwzględnieniem podstawowych badań psychologicznych w kryteriach zdrowotnych doboru do służby w specjalnościach morskich;
- brakiem podstaw prawnych do odsyłania do macierzystych wojskowych komend uzupełnień poborowych, u których podczas wcielania stwierdzono schorzenia uniemożliwiające odbywanie zasadniczej służby wojskowej. Dowódca Marynarki Wojennej uznał za irracjonalne przepisy Sztabu Generalnego WP dotyczące ograniczenia przedterminowych zwolnień z zasadniczej służby wojskowej;

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

- nieprzestrzeganiem przez dowódców jednostek „Wytycznych w sprawie adaptacji do służby wojskowej nowo wcielanych żołnierzy”¹⁸.

Słabą kondycję zdrowotną znacznej części wcielanych wykazały także kontrole przeprowadzone w pozostałych jednostkach, a mianowicie:

- w 14 spap, spośród 138 wcielonych w 1996 r. i 250 w 1997 r. - odpowiednio: u 20 (14,5%) i 53 (21,2%) stwierdzono różnego rodzaju wady zdrowia ograniczające przydatność na stanowisku wskazanym przez wojskową komendę uzupełnień;
- w 10 wps wymienione wyżej wady stwierdzono w 16% wcielonych w 1996 r. i u 14% wcielonych w 1997 r., z których - odpowiednio: 11 i 35, tj. 2,2% i 8,1% liczby wcielonych przedterminowo zwolniono z zasadniczej służby wojskowej z powodów zdrowotnych;
- w 8 plmb w Mirosławcu ustalono, że spośród poborowych wcielonych w 1996 r. i w 1997 r. - odpowiednio: 90 i 226 miało wady zdrowia ograniczające przydatność na stanowiska, na które zostali wytypowani;
- w 1 pułku szwoleżerów w Leżnicy Wielkiej, spośród poborowych wcielonych w 1997 r. wady zdrowia stwierdzono u 187, z których 110 zwolniono z zasadniczej służby wojskowej ze względów zdrowotnych, w tym 35 z kategorią D i E, po odbyciu od 1 do 12 miesięcy służby;
- w pułku ochrony w Warszawie i w 6 bds w Niepołomicach zbadano przebieg wcieleń dokonywanych w trakcie kontroli, tj. w marcu i lipcu 1998 r. Spośród 276 poborowych wcielonych do pułku ochrony, 38 (13%) zakwalifikowano do grupy o obniżonej sprawności psychofizycznej, a w 6 bds - odpowiednio: z 84 wcielonych - 9 (11%).

Oдноśnie terytorialności wcielania kontrola wykazała, że tylko w 10 wps i 14 spap, zarówno w 1996, jak i w 1997 r. służyło ponad 50% żołnierzy pochodzących z miejscowości, których odległość od siedzib ww. jednostek nie przekraczała 150 km. Stan taki zapewniono także w 1997 r. w 1 pułku szwoleżerów.

3.1.2. Obsada etatów przewidzianych dla żołnierzy służby zasadniczej.

Struktura organizacyjna kontrolowanych jednostek, w tym m.in. ich skład osobowy, z wyszczególnieniem stanowisk żołnierzy zawodowych i służby zasadniczej, określona została w etatach nadanych jednostkom przez Sztab Generalny WP.

Kontrola wykazała, że stopień obsady stanowisk przewidzianych w etatach dla żołnierzy służby zasadniczej był stosunkowo wysoki i wynosił, według stanu na 31 grudnia 1996 r., od 86,5% w 14 spap, do 93,6% w 11 ds, a według stanu na 31 grudnia 1997 r. - od 60,8% w 14 spap, do 97,3% w 11 ds i 6 bds. Znaczne obniżenie w 1997 r. stopnia obsady stanowisk żołnierzy służby zasadniczej w stosunku do stanu w 1996 r. stwierdzono tylko w 14 spap. W I połowie 1998 r. nie uzyskano w tym zakresie poprawy. W pozostałych jednostkach pozostawał na zbliżonym poziomie lub uległ poprawie, co w szczególności dotyczyło 8 plmb, 1 psz i 6 bds. Dodać należy, że przy znacznym zmniejszeniu w badanym okresie liczby szeregowych w 14 spap, tj. z 349 w 1996 r. do 221 w 1997 r. i 219 w I połowie 1998 r., liczba dowódców drużyn wzrosła z 39 w 1996 r. do 50

¹⁸ Nie publikowane.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

w 1997 r. i 52 w I połowie 1998 r. W 1996 r. na 1 dowódcę drużyny w 14 spap przypadało średnio 8,9 szeregowych, w 1997 r. - 4,4, a w I połowie 1998 r. - 4,2.

Z ustaleń kontroli wynikało, że stosunkowo wysoki wskaźnik średniej obsady stanowisk żołnierzy służby zasadniczej w większości kontrolowanych jednostek, nie zawsze znajdował potwierdzenie w poszczególnych pododdziałach. W sześciu kompaniach ochrony pułku ochrony, w dniu 31 grudnia 1996 r. obsada stanowisk żołnierzy służby zasadniczej wynosiła od 49,1% do 83,0% (średnio 65,7%), a w dniu 31 grudnia 1997 r. - od 48,3% do 85,7% (średnio 72,3%), natomiast w kompanii funkcyjnych - odpowiednio: 94,3% i 103,4%, a w kompanii zaopatrzenia - 134,5% i 158,6% (o 20 i 34 żołnierzy ponad etat).

Przy średniej obsadzie stanowisk żołnierzy służby zasadniczej w pułku ochrony, wynoszącej w dniach 31 grudnia 1996 i 1997 r. odpowiednio: 90,1% i 87,8% - w kompaniach ochrony brakowało w tych dniach do pełnej obsady 232 i 187 żołnierzy, tj. 34,3% i 27,7%. Jak wykazała kontrola, do uzupełnienia tych niedoborów nie wystarczyła liczba żołnierzy w kompaniach szkolnych (szkolenie podstawowe), która w dniach 31 grudnia 1996 i 1997 r. wynosiła odpowiednio: 154 i 66. Przeprowadzona w kwietniu 1998 r. kontrola w 2 kompanii ochrony wykazała, że przedstawiony wyżej stan w zakresie obsady etatowej utrzymywał się także w I kwartale 1998 r. Od stycznia 1998 r. liczebność żołnierzy służby zasadniczej w tej kompanii wynosiła 80, tj. 71,4% w stosunku do etatu wynoszącego 112 żołnierzy. W takim stanie osobowym ww. kompania nie była zdolna zapewnić nawet na dwie kolejne doby pełnych składów wystawianych wart i służb. Wskutek tego żołnierze 2 kompanii ochrony przez cały styczeń 1998 r. pełnili służbę wartowniczą co 24 godziny, przy uzupełnieniu składów wart żołnierzami z innych kompanii ochrony. Taki rytm pełnienia służby wartowniczej nie naruszał wprawdzie ustaleń regulaminu w tym zakresie¹⁹, jednak w praktyce pozbawiał przysługującego im czasu wolnego i możliwości korzystania z przepustek, co przedstawiono w dalszej treści informacji.

Należy zaznaczyć, że wykazane wyżej niedobory w obsadzie stanowisk etatowych dotyczyły pododdziałów realizujących podstawowe zadania pułku ochrony, tj. ochronę i obronę obiektów Ministerstwa Obrony Narodowej i Sztabu Generalnego WP.

Także w innych jednostkach kontrola wykazała pododdziały, w których stopień obsady stanowisk był niższy od przeciętnej w jednostce. Dotyczyło to w szczególności 1 kompanii transportowej 8 plmb, w której stan ewidencyjny żołnierzy w okresie kontroli, tj. w lutym 1998 r., stanowił tylko 37% stanu etatowego. W większości pododdziałów 6 batalionu zaopatrzenia, podporządkowanego 1 psz, stopień obsady stanowisk szeregowych był znacznie niższy od przeciętnej w tym pułku, wynoszącej w 1996 r. 85,2%, a w 1997 r. - 91,5%²⁰. Natomiast w pododdziałach wskaźniki te wynosiły odpowiednio: 36,4% i 77,3% w kompanii remontowej, 59,8% i 76,5% w kompanii zabezpieczenia, 65,9% i 70,5% w eskadrze technicznej, 61,5% i 84,4% w kompanii łączności i ubezpieczenia lotów.

Stan taki powodował zróżnicowanie warunków odbywania zasadniczej służby wojskowej w poszczególnych pododdziałach. Przejawiało się to np. zwiększonym obciążeniem służbami żołnierzy w pododdziałach o niższej obsadzie stanowisk, co zwiększało uciążliwość służby w tych pododdziałach.

¹⁹ W myśl pkt 278 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”, żołnierze wyznaczeni do służby co najmniej dobę przed jej objęciem nie mogą pełnić żadnej innej służby.

²⁰ Wskaźniki uwzględniają obsadę stanowisk w 6 batalionie zaopatrzenia.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

Odnośnie stanowisk dowódców drużyn, przewidzianych w etatach dla podoficerów zasadniczej służby wojskowej stwierdzono, że w badanym okresie we wszystkich kontrolowanych jednostkach obsada tych stanowisk była niepełna. Najwyższy stopień oraz stabilność obsady tych stanowisk - 97,3% w 1996 i 1997 r. - stwierdzono w 6 bds. Najniższy stopień ukończenia tych stanowisk w 1996 r. kontrola wykazała w 10 wps - 34,2% i w pułku ochrony - 41,3%, a w 1997 r. w pułku ochrony - 45,0% i w ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców Komendy Portu Wojennego w Gdyni - 56,0%. W niskim stopniu (tj. 60% w 1996 i 1997 r.) stanowiska te obsadzono w 8 plmb. Z powyższego wynika, że w latach 1996-1997 stopień obsady stanowisk dowódców drużyn w kontrolowanych jednostkach pozostawał na nie zmienionym poziomie lub uległ poprawie, z wyjątkiem 1 psz, w którym obsada tych stanowisk obniżyła się z 78,6% w 1996 r. do 66,3% w 1997 r.

Kontrola wykazała ponadto, że stanowiska dowódców drużyn nie były równomiernie obsadzone w poszczególnych pododdziałach jednostek. W szczególności w pułku ochrony stwierdzono, że według stanu na dzień 31 grudnia 1997 r. obsada stanowisk dowódców drużyn w kompaniach ochrony (35,2%) była znacznie niższa od przeciętnej w pułku wynoszącej 45,0%. W etacie każdej kompanii ochrony przewidziano 9 stanowisk dowódców drużyn, łącznie we wszystkich kompaniach 54 takie stanowiska, z których w dniu 31 grudnia 1997 r. aż 35 było nie obsadzonych. W 1 kompanii ochrony wszystkie stanowiska dowódców drużyn były nie obsadzone, w 2 i 6 kompanii obsadzono po 1 stanowisku, a w 3, 4 i 5 kompanii - odpowiednio: 3, 6 i 8. Należy zaznaczyć, że w 1997 r. pogorszył się stan obsady stanowisk dowódców drużyn w kompaniach ochrony; w dniu 31 grudnia 1996 r. w kompaniach tych było łącznie 27 dowódców drużyn, tj. o 8 więcej jak w 1997 r.

Kontrola ujawniła przy tym, że w pułku nie wykorzystywano dogodnych możliwości zapewnienia obsady stanowisk dowódców drużyn. Od marca 1996 r. w pułku prowadzone były - na potrzeby własne i innych jednostek podległych Dowódcy Garnizonu Warszawa - kursy instruktorsko-metodyczne dla kandydatów na podoficerów zasadniczej służby wojskowej. Na kursach tych, których czas trwania wynosił 1,5 miesiąca, w latach 1996-1997 przeszkolono łącznie 393 żołnierzy, w tej liczbie 173 żołnierzy pułku. W 1996 r. na potrzeby pułku przeszkolono 82 żołnierzy, a 91 w 1997 r., z których tylko 54 i 40 awansowano do stopnia kaprała i wyznaczono na stanowiska dowódców drużyn.

Kontrola przeprowadzona w 2 kompanii ochrony wykazała, że w dniu 8 kwietnia 1996 r. w kompanii tej było 4 żołnierzy przeszkolonych w ramach ww. kursów. Żaden z nich nie został wyznaczony na dowódcę drużyny, w tym 3 z powodu udzielonych im kar za przewinienia dyscyplinarne. W ocenie NIK fakt ten świadczył o popełnianych przez dowódców kompanii błędach w doborze kandydatów na dowódców drużyn i o słabej znajomości podwładnych.

We wszystkich (13) pododdziałach 10 wps w dniu 31 grudnia 1996 r. obsada stanowisk dowódców drużyn była niepełna, przy czym np. w 4 kompanii transportowej wszystkie z 9 stanowisk były nie obsadzone, w 3 kompanii transportowej obsadzono 5 z 9 stanowisk etatowych, a w 1 kompanii 2 z 9. Według stanu na dzień 31 grudnia 1997 r. obsada stanowisk dowódców drużyn w pododdziałach 10 wps była średnio dwukrotnie wyższa, niemniej jednak była ona nadal zróżnicowana i wynosiła w poszczególnych pododdziałach od 44% do 100%.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

3.1.3. Dobowy przebieg służby w jednostkach.

Regulacje dotyczące przebiegu służby w jednostkach zawarte zostały w rozdział IV „Codzienny tok służby”²¹ Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP. Przepisy ww. rozdziału zobowiązywały dowódców jednostek do ustalania toku służby i życia w jednostkach oraz do ujmowania tych ustaleń w porządku dnia (pkt. 124), przy uwzględnieniu zadań i warunków funkcjonowania jednostek (pkt. 125). ***W regulaminie zaznaczono, że w porządku dnia uwzględnia się 8 godzin snu oraz czas służbowy i wolny***, określając że czas służbowy przeznaczony jest na „zasadniczą działalność jednostki wojskowej” (pkt. 126). ***W myśl pkt. 131 regulaminu „nadzór nad przestrzeganiem porządku dnia sprawują dowódcy pododdziałów oraz - w tzw. czasie pozasłużbowym (wolnym) - służby dyżurne.***

Ponadto Szef Sztabu Generalnego WP zarządzeniem nr 121/Sztab. z dnia 29 grudnia 1994 r., wprowadził do użytku w Siłach Zbrojnych RP „Zestawienie wzorów dokumentów do regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”, w którym określono m.in. wzór dokumentu pn. „Porządek dnia jednostki wojskowej”. W dokumencie tym, sporządzonym w formie tabeli, określono zakres czynności w poszczególnych dniach tygodnia służby. ***Na dni od poniedziałku do piątku*** określono jednakowy program czynności, a mianowicie:

- ***w czasie służbowym*** - kolejno: pobudkę, przygotowanie do porannego rozruchu fizycznego, poranny rozruch fizyczny, porządkowanie rejonów wewnętrznych i toaleta osobista, śniadanie, przygotowanie do zajęć i apel poranny, szkolenie programowe z przerwą na drugie śniadanie, apel popołudniowy i przerwa obiadowa oraz czas na obsługę uzbrojenia i sprzętu technicznego, treningi i inne zajęcia;
- ***w czasie wolnym*** - według wyboru żołnierzy: uczestnictwo w przedsięwzięciach rekreacyjno-wypoczynkowych, oglądanie programu telewizyjnego, wyjścia na przepustki, przyjmowanie odwiedzających itp.; ***w czasie wolnym przewidziano też organizowanie dodatkowych zajęć, treningów i prac z żołnierzami uzyskującymi niezadowalające wyniki w szkoleniu.***

Pozostałe czynności, tj. kolacja oraz sprawdzenie obecności, porządkowanie rejonów i toaleta osobista przed capstrzykiem, a także capstrzyk - nie zostały jednoznacznie przyporządkowane, zarówno do czasu służbowego, jak i wolnego.

Dokument zobowiązywał dowódców jednostek do ustalania przedziału godzin czasu służbowego i czasu wolnego oraz do wyznaczenia czasu wykonywania (trwania) ww. czynności (przedsięwzięć) przewidzianych w programie czasu służbowego i wolnego.

We wzorze porządku dnia na sobotę, tylko w czasie służbowym od pobudki do śniadania zakres czynności był taki sam jak w inne dni powszednie. W pozostałym czasie służbowym przewidziano - w godzinach do drugiego śniadania - treningi, zajęcia instruktorsko-metodyczne i prace porządkowe, a w czasie po drugim śniadaniu do obiadu - treningi, obsługę sprzętu, prace gospodarcze, kąpiel i in. Godziny po przerwie obiadowej przeznaczono na czas wolny do dyspozycji żołnierzy. ***W porządku dnia na niedzielę i dni świąteczne*** nie przewidziano zajęć, ogłaszania pobudki, porannego rozruchu fizycznego oraz apeli. Przewidziano natomiast - w

²¹ Sposób odbywania zasadniczej służby wojskowej w okresie od wcielenia do zwolnienia z tej służby określony został w decyzji nr 40/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 27 kwietnia 1994 r. w sprawie odbywania zasadniczej służby wojskowej, nadterminowej zasadniczej służby wojskowej i przeszkolenia wojskowego (Dz.Rozk MON z 1994 r., poz. 37).

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

czasie wyznaczonym przez dowódcę jednostki - wstawanie, porządkowanie rejonów i toaletę osobistą oraz śniadanie i obiad. Godziny po śniadaniu i po obiedzie przeznaczono na czas wolny do dyspozycji żołnierzy, przy czym w czasie między śniadaniem, a obiadem przewidziano możliwość organizowania przedsięwzięć kulturalno-wychowawczych i rekreacyjno-sportowych dla żołnierzy, zaznaczając jednak, że udział żołnierzy w tych przedsięwzięciach jest dobrowolny.

Zarówno w sobotę, jak i w niedzielę przewidziano kolację oraz sprawdzanie obecności, porządkowanie rejonów, toaletę osobistą przed capstrzykiem oraz capstrzyk - w godzinach wyznaczonych przez dowódcę jednostki. Wzór porządku dnia zobowiązywał również dowódców jednostek do określenia w nim godzin przeprowadzania instruktaży dla służb i wart, odprawy wart i służb, przyjęć ambulatoryjnych, otwarcia magazynów, kantyn, biblioteki, czytelnicy, klubu żołnierskiego itp.

Z ustaleń kontroli wynikało, że według przedstawionego wzoru określano porządek dnia we wszystkich kontrolowanych jednostkach. ***W większości jednostek dokumenty określające porządek dnia sporządzono w tym samym układzie, określając również taki jak we wzorze zakres czynności na poszczególne dni tygodnia służby, nie uwzględniając konkretnych realiów służby.*** W dokumentach określających porządek dnia 6 bds, 8 plmb, 10 wps, 1 ps i w podporządkowanym temu pułkowi 6 batalionie zaopatrzenia oraz w batalionie ochrony i obsługi KPW w Gdyni, nawet kąpiel przewidziano według wzorca, tj. w sobotę, w godzinach między drugim śniadaniem a obiadem, chociaż jak wykazała kontrola, w żadnej z tych jednostek nie było warunków do przeprowadzania kąpieli wszystkich pododdziałów w czasie około 3 godzin. W praktyce, zbiorowe kąpiele przeprowadzano w wyznaczonych dla poszczególnych pododdziałów godzinach i dniach.

Pobudkę w większości kontrolowanych jednostek przewidziano o godzinie 6⁰⁰. Dotyczyło to wszystkich kontrolowanych dywizjonów okrętów i pododdziałów brzegowych 3 FO i 9 FOW, 8 plmb i 14 spap. W 6 bds dla 5 pododdziałów pobudkę wyznaczono na godzinę 6⁰⁰, a dla 2 o godzinie 5³⁰. W 1 ps i w podporządkowanym mu 6 batalionie zaopatrzenia, stacjonujących w jednym kompleksie koszarowym, obowiązywały dwa „porządki dnia”, w których pobudkę wyznaczono odpowiednio: na godzinę 5³⁰ i 5⁰⁰ (najwcześniejsza godzina pobudki). Na godzinę 5⁰⁰ wyznaczono pobudkę także żołnierzom kompanii logistycznych w pułku ochrony, przy czym żołnierzy kompanii ochrony tego pułku obowiązywała pobudka o godzinie 5³⁰. W porządku dnia 10 wps określono jednakową dla wszystkich pododdziałów godzinę pobudki, tj. 5³⁰.

W dokumentach określających porządek dnia wszystkich kontrolowanych jednostek uwzględniono 8 godzin snu żołnierzy poprzez wyznaczenie capstrzyku na godziny: 21⁰⁰, 21³⁰ lub 22⁰⁰ - odpowiednio do godzin pobudki: 5⁰⁰, 5³⁰ i 6⁰⁰.

Czas służbowy wyznaczony w porządku dnia poszczególnych jednostek wojsk lądowych i 8 plmb wynosił: 14 godzin w 14 spap; 12,5 godziny w 10 wps i 6 bds; 11 godzin w 1 ps oraz 10 godzin i 40 minut w 8 plmb. W większości jednostek kontrolowanych czasem służbowym obejmowano zakres czynności począwszy od pobudki. Jednak w 1 ps czas służbowy wyznaczono od godziny 6⁰⁰, podczas gdy pobudkę przewidziano dla poszczególnych pododdziałów na godziny: 5⁰⁰ i 5³⁰. W 6 bds czas służbowy wyznaczono od godziny 6⁰⁰, przy czym pięć kompanii (baterii) miało pobudkę także o godzinie 6⁰⁰, a dwie kompanie o 5³⁰. Podobna sytuacja występowała także w pułku ochrony, gdzie pobudkę wyznaczono na godziny 5⁰⁰ i 5³⁰, a czas służbowy - od godz.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

5³⁰. Należy dodać, że dolną granicę czasu służbowego określono w poszczególnych jednostkach jednakową dla wszystkich pododdziałów.

Z powyższego wynika, że dla części żołnierzy faktyczny wymiar czasu służbowego był wyższy od określonego w porządku dnia.

W 10 wps pobudkę wyznaczono na godzinę 5³⁰, a śniadanie od godziny 6⁰⁵ do 7⁴⁵, przy czym przewidziano także śniadanie o godzinie 5¹⁵ dla żołnierzy kierowców, tzw. „wcześniej wyjeżdżających”, nie określając im jednak godziny pobudki. *W związku z tym czasu służbowego tych żołnierzy w ogóle nie można było określić.*

Na soboty w kontrolowanych jednostkach wojsk lądowych i w 8 plmb przewidziano skrócone programy zajęć służbowych - w 10 wps i 14 spap do godziny 16¹⁵, w 6 bds i w pułku ochrony do godziny 16⁰⁰, w 1 ps do godziny 14³⁰, a w 8 plmb do godziny 14²⁵. *Według ustaleń zawartych w porządku dnia, wymiar czasu służbowego w soboty, w poszczególnych jednostkach wynosił: 10,5 godziny w pułku ochrony, po 10 godzin i 15 minut w 10 wps i 14 spap, 10 godzin w 6 bds, 8,5 godziny w 1 ps, 8 godzin i 25 minut w 8 plmb.*

Odnosnie czasu wolnego stwierdzono, że jego wymiary w dniach od poniedziałku do piątku w poszczególnych jednostkach wojsk lądowych określono następująco: w 1 ps - 4 godziny i 30 minut (od godz. 17⁰⁰ do 21³⁰), a w podporządkowanym temu pułkowi 6 batalionie zaopatrzenia - 4 godziny (od godz. 17⁰⁰ do 21⁰⁰); w pułku ochrony i 10 wps po 3,5 godziny - odpowiednio w godzinach 18⁰⁰ - 21³⁰ i 16³⁰ - 20⁰⁰; w 6 bds - 3 godziny (od 18³⁰ do 21³⁰); w 14 spap - 1 godzina i 15 minut (od godz. 20⁰⁰ do 21¹⁵).

Pomimo znacznej rozpiętości wymiarów czasu wolnego w dniach od poniedziałku do piątku, określonych formalnie w porządku dnia ww. jednostek, faktyczny jego wymiar był zbliżony do wyznaczonego w 14 spap, a nawet krótszy. We wszystkich tych jednostkach czas wolny żołnierzy zaprogramowano w podobny sposób, przewidując przeprowadzenie w jego ramach m.in.: w pułku ochrony: kolacji i obsługi uzbrojenia po służbie wartowniczej, a w pozostałych jednostkach: kolacji, porządkowania rejonów zakwaterowania, sprawdzania obecności, toalety osobistej przed capstrzykiem. Na ww. czynności w 6 bds przeznaczono 83% czasu wolnego żołnierzy w dni od poniedziałku do piątku, w 10 wps - 57%, w pułku ochrony - 45%, a w 1 ps - 37%. Wskutek tego na przepustki, przyjęcie odwiedzających lub na dobrowolny udział w przedsięwzięciach rekreacyjno-wypoczynkowych itp. - żołnierzom 6 bds pozostawiono 0,5 godz., a żołnierzom 1 ps, pułku ochrony i 1 ps - odpowiednio: 1,5 godziny, 1 godzinę i 55 minut, 2 godziny i 50 minut.

Znaczna była również rozpiętość czasu wolnego w soboty określonego w poszczególnych jednostkach wojsk lądowych. W 1 ps wynosił on 6,5 godziny, w 6 bds i 10 wps po 5 godzin i 40 minut, w 14 spap - 4 godziny, a w pułku ochrony - 3,5 godziny.

W 8 plmb czas wolny w dni od poniedziałku do piątku określono w wymiarze 1 godziny i 50 minut (od 16⁴⁰ do 18³⁰), a w soboty - 3,5 godziny.

Spśród skontrolowanych jednostek i pododdziałów Marynarki Wojennej, tylko w porządku dnia batalionu ochrony i obsługi KPW w Gdyni (3 FO) jednoznacznie określono godziny czasu służbowego. *Czas ten w dniach od poniedziałku do piątku wynosił 11 godzin, tj. od pobudki (godz. 6⁰⁰) do godziny 17⁰⁰, a w soboty - 7 godzin i 35 minut (od 6⁰⁰ do 13³⁵).* Nie określono jednak zarówno godzin, jak i wymiaru czasu wolnego. W omawianym porządku dnia zamieszczono jedynie, w rubryce 18⁰⁰ - 21³⁰ tekst przepisany z opracowanego przez Sztab Generalny WP wzorca „dobrowolny udział w przedsięwzięciach rekreacyjno-wypoczynkowych, oglądanie

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

programu telewizyjnego, wyjście na przepustkę, odwiedziny, doskonalenie żołnierzy odstających”. Wyznaczono natomiast czas wolny w sobotę - 7 godzin i 55 minut (od 13³⁵ do 21³⁰).

Z kolei w pozostałych kontrolowanych jednostkach Marynarki Wojennej, tj. w ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców KPW w Gdyni i w dywizjonie okrętów podwodnych (3 FO) oraz w 11 dywizjonie ścigaczy i w 13 dywizjonie trałowców (9 FOW) - *w dokumentach określających porządek dnia wyznaczono godziny czasu wolnego, nie określając jednak godzin (wymiaru) czasu służbowego. W każdej z ww. jednostek (pododdziałów) inaczej wyznaczono przedziały czasu wolnego w dniach od poniedziałku do soboty, a mianowicie:*

- w 13 dywizjonie trałowców, w dniach od poniedziałku do soboty - od godz. 16⁰⁰ do 21³⁰ (5,5 godzin);
- w 11 dywizjonie ścigaczy, w dniach od poniedziałku do czwartku w godzinach od 16⁰⁰ do 21³⁰ (5,5 godzin), w piątek w godzinach 15²⁰ - 21³⁰ (6 godzin i 10 minut), w sobotę w godzinach 13¹⁵ - 21³⁰ (8 godzin i 15 minut);
- w dywizjonie okrętów podwodnych, w dniach od poniedziałku do piątku w godzinach 16⁰⁰ - 21³⁰ (5,5 godziny), a w soboty w godz. 13¹⁵ - 21³⁰ (8 godzin).
- w ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców KPW w Gdyni w dniach od poniedziałku do piątku w godzinach 16⁰⁰ - 21³⁰ (5,5 godziny), a w soboty w godzinach 14⁰⁰ - 18¹⁰ (4 godziny i 10 minut). Zaznaczyć należy, że „porządek dnia” ośrodka przewidywał przeprowadzanie w czasie wolnym w dniach od poniedziałku do piątku: kolacji w godzinach 18¹⁰ - 18⁴⁰ (30 minut), porządkowania rejonów od 19⁰⁰ do 21⁰⁰ (2 godziny), toalety osobistej - od 21⁰⁰ do 21³⁰ (30 minut).

W dokumentach określających porządek dnia w kontrolowanych jednostkach, na zajęcia szkoleniowe przeznaczono:

- w jednostkach wojsk lądowych, w 8 plmb oraz w jednostkach brzegowych 3 FO - po 7 godzin lekcyjnych w dniach od poniedziałku do piątku;
- w dywizjonach okrętów - po 6 godzin lekcyjnych w dniach od poniedziałku do piątku oraz w sobotę, nie określając jednak czasu trwania zajęć w sobotę.

Niezależnie od przedstawionych ustaleń, w dokumentach określających porządek dnia większości kontrolowanych jednostek stwierdzono różnego rodzaju uchybienia świadczące o nierzetelnym wykonaniu tych dokumentów, co miało wpływ na przebieg zasadniczej służby wojskowej w jednostkach. W 10 wps znacznie zróżnicowano czas trwania niektórych czynności dla poszczególnych pododdziałów, przez co zróżnicowano warunki pełnienia służby. Czas trwania rozruchu porannego dla kompanii remontowej oraz 1 i 2 batalionu transportowego określono na 15 minut, a dla kompanii zabezpieczenia, 1 i 2 kompanii szkolnej oraz inżynierskiej i zaopatrzenia - na 30 minut; na toaletę poranną, ślanie łóżek i przygotowanie do śniadania przewidziano 10 minut dla kompanii remontowej, 15 minut dla 1 i 2 kompanii transportowej, 30 minut dla 3,4,5 i 6 kompanii transportowej oraz kompanii zabezpieczenia, 50 minut dla 1 kompanii szkolnej oraz 65 minut dla 2 kompanii szkolnej, kompanii inżynierskiej i kompanii zaopatrzenia - czyli od 10 minut do 1 godziny i 5 minut.

Porządek dnia 8 plmb i 6 bds nie uwzględniał specyfiki zadań realizowanych przez te jednostki, a w szczególności wykonywania lotów i skoków spadochronowych w porze dziennej i nocnej. Skutkowało to

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

częstym naruszeniem porządku dnia, m.in. poprzez wykorzystywanie do realizacji ww. zadań służbowych czasu wolnego i czasu na sen żołnierzy. **Z ustaleń kontroli wynikało, że czas na sen nie zawsze w pełni rekompensowano żołnierzom, a czas wolny rekompensowano sporadycznie.**

W dokumentach określających porządek dnia w pułku ochrony w latach 1996-1998 nie zsynchronizowano czasu wolnego z czasem pełnienia służby wartowniczej. W porządku dnia obowiązującym w IV kwartale 1997 r. oraz w I kwartale 1998 r. określono czas wolny na 3,5 godziny - od 16³⁰ do 20⁰⁰, jednak do godziny 17³⁰ przewidziano powrót żołnierzy do pododdziałów po zakończeniu służby wartowniczej, przy czym żołnierzy tych porządek dnia zobowiązywał także do niezwłocznego przeprowadzania - w czasie do godziny 18¹⁵ - obsługi broni po służbie. Kolację dla żołnierzy kompanii ochrony zaplanowano w czasie do godziny 19²⁵. **Tak więc żołnierze wyznaczani na służbę wartowniczą nie tylko pozbawieni byli czasu wolnego w dniu objęcia służby, ale także w dniu jej zakończenia czas wolny został im ograniczony z 3,5 godziny do 35 minut.** Było to szczególnie dotkliwe dla żołnierzy kompanii ochrony w okresach pełnienia służby wartowniczej co 24 godziny, w których mogli oni korzystać z czasu wolnego jedynie co drugi dzień w wymiarze 35 minut. W porządku dnia wprowadzonym przez dowódcę pułku od kwietnia 1998 r. czas służbowy został wydłużony o 45 minut, **wskutek czego żołnierzy pełniących służbę wartowniczą co 24 godziny praktycznie pozbawiono czasu wolnego. Należy przy tym dodać, że dowódca pułku - korzystając z przysługujących mu uprawnień, ograniczył czas wolny do godz. 20⁰⁰. Tym samym ograniczony został - od 0,5 do 1 godziny czas korzystania z przepustek stałych²².** Niemniej jednak, czasu od godz. 20⁰⁰ do capstrzyku nie zakwalifikowano w porządku dnia zarówno do czasu wolnego, jak i służbowego, co było niezgodne z pkt 106 Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP.

Stwierdzono także, że żołnierzom kompanii ochrony nie zawsze zapewniono 8 godzin snu. Jak wykazała kontrola, żołnierze ww. kompanii w latach 1996-1988 angażowani byli m.in. do odśnieżania terenów przyległych do obiektów Ministerstwa Obrony Narodowej. Do prac tych angażowano jednorazowo 50 żołnierzy w godz. 5³⁰ - 7³⁰, skracając czas snu tych żołnierzy (pobudka o godz. 5³⁰), którego nie rekompensowano.

W 14 spap obowiązywały 2 dokumenty określające porządek dnia, tj.: „Porządek dnia dla żołnierzy młodego rocznika Jednostki Wojskowej 1747” oraz „Porządek dnia Jednostki Wojskowej 1747” obowiązujący pozostałe pododdziały.

W „Porządku dnia dla żołnierzy młodszego rocznika Jednostki Wojskowej 1747” był przewidziany rozruch poranny, a także określono czas śniadania i kolacji. Natomiast w „Porządku dnia JW 1747” - dotyczącym żołnierzy starszych stażem służby - nie określono czasu trwania śniadania i kolacji.

Takie zróżnicowanie porządku dnia żołnierzy młodego rocznika w stosunku do pozostałych żołnierzy (o dłuższym stażu służby) legalizowało nieformalny podział żołnierzy według kryterium stażu służby.

Ponadto określenie czynności rozruchu fizycznego tylko w porządku dnia dla żołnierzy młodego rocznika uchybiało także zasadzie legalności, gdyż było niezgodne z ustaleniami rozdziału IV „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej” dotyczącego codziennego toku służby, który w punkcie 129

²² Zgodnie z pkt 102 Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP, przepustka stała upoważnia do przebywania na terenie garnizonu **w czasie wolnym od zajęć** do pół godziny przed capstrzykiem. W pułku ochrony capstrzyk przewidziano dla poszczególnych pododdziałów o godz. 21⁰⁰ i 21³⁰. W ten sposób także dowódca 8 plmb ograniczył czas korzystania z przepustek stałych o 3 godziny, wyznaczając czas wolny do godz. 18³⁰.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

zezwał na nieprowadzenie rozruchu fizycznego tylko w niedziele, dni świąteczne i wolne od zajęć, a odnosiło się to do wszystkich żołnierzy bez względu na ich staż służby.

W porządku dnia 14 spap przewidziano niewiele czasu wolnego do dyspozycji żołnierzy - wynosił on tylko 1 godz. i 15 minut w ciągu doby od poniedziałku do piątku, a w sobotę dodatkowo 2 godz. i 30 minut przed kolacją. Taki porządek dnia praktycznie utrudniał korzystanie przez żołnierzy z przepustek stałych w tygodniu, co ograniczało prawa nadane w pkt 102 Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP.

Stwierdzono również, że dowódcy: pułku ochrony, 8 plmb, 6 bds, 1 ps i ośrodka szkolenia kandydatów na kierowców KPW w Gdyni - poprzez ograniczenie czasu wolnego w soboty i niedziele do godziny - odpowiednio: 19⁰⁰, 18³⁰ - 19⁰⁰, 18⁴⁵, 19³⁰ i 18¹⁰ - znacznie ograniczyli czas korzystania przez żołnierzy z przepustek stałych w soboty i niedziele w stosunku do możliwości wynikających w pkt 102 Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych RP. Ograniczenia te wynosiły: w 1 ps - 2,5 godziny, w 8 plmb - od 2,5 do 3 godzin, a w ośrodku - 3 godziny i 20 minut. Zniesienie tych ograniczeń, np. w pułku ochrony, 8 plmb i w ośrodku szkolenia kierowców, umożliwiłoby niemal dwukrotne wydłużenie czasu wolnego żołnierzom w soboty i niedziele.

Niezależnie od zajęć przewidzianych w porządku dnia, żołnierze kontrolowanych jednostek wyznaczani byli do pełnienia różnego rodzaju służby. Częstotliwość ich pełnienia miała wpływ na uciążliwość przebiegu służby w jednostkach. Uzależniona ona była od ilości służby dyżurnych i wart organizowanych przez poszczególne jednostki, od liczebności składów wart i służb, a także od liczby etatowych stanowisk żołnierzy służby zasadniczej oraz od stopnia ich obsady. Największe obciążenie służbami (wartami) żołnierzy służby zasadniczej stwierdziła kontrola w pułku ochrony w Warszawie i batalionie ochrony i obsługi Komendy Portu Wojennego w Gdyni. W pułku ochrony do pełnienia wart i służb angażowano średnio - w 1996 r. - 24,4%, a w 1997 r. - 25,1% stanu ewidencyjnego żołnierzy służby zasadniczej. Na każdego z nich w 1996 r. przypadało średnio w miesiącu 6,3 służby (warty), a w 1997 r. - 7,3, przy czym na żołnierzy kompanii ochrony - odpowiednio: 11,3 i 10,4. W praktyce żołnierze kompanii ochrony ww. pułku pełnili i po 15 wart (służb) w miesiącu (co 24 godziny) na przykład w okresach zwalniania części żołnierzy do rezerwy. Na zwiększenie obciążenia służbami i wartami w latach 1996-1997 wpływał fakt, że po około 15% stanu ewidencyjnego żołnierzy kompanii ochrony było stale wyłączonych z pełnienia wart i służb, m.in. wskutek samowolnych oddaleń. Podobnie kształtowało się obciążenie służbami żołnierzy ww. batalionu Komendy Portu Wojennego w Gdyni, a których w 1997 r. przypadało średnio w miesiącu 10 służby i wart, a w I półroczu 1998 r. od 13,7 do 15.

Znacznie obciążeni służbami byli również żołnierze 10 wps, z których każdy pełnił w badanym okresie po 6,6 służby średnio w miesiącu.

Żołnierze 6 bds i 1 psz obciążeni byli w badanym okresie średnio około 5 służbami w miesiącu, przy czym w 1 psz pełniono także po 7 służb, co dotyczyło żołnierzy kompanii łączności i ubezpieczenia lotów oraz pododdziałów służby inżynieryjno-lotniczej. W 1996 r. najmniej służb, tj. 3,7 na 1 żołnierza, średnio w miesiącu, przypadało w 14 spap, jednak wskaźnik ten wzrósł do 5,3 w 1997 r. i do 5,5 w I półroczu 1998 r. wskutek pogorszenia obsady etatowych stanowisk żołnierzy służby zasadniczej. Należy zaznaczyć, że do ochrony terenu i obiektów 14 spap zaangażowano pododdział warty cywilnej w składzie 49 osób, w tym 43 wartowników.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

W 1997 r. najmniej obciążeni służbami byli żołnierze 8 plmb, na których przypadało w tym roku po 3,6 służby średnio w miesiącu, tj. mniej niż w 1996 r., w którym wskaźnik ten wynosił 4,4. Zmniejszenie obciążenia służbami w 1997 r. uzyskano wskutek poprawy obsady stanowisk żołnierzy służby zasadniczej. Zaznaczyć należy, że służbę wartowniczą w 8 plmb pełnili jedynie żołnierze kompanii ochrony, przy czym warty w tym pułku stanowiły około 45% całości obciążenia żołnierzy służby zasadniczej z tytułu służb i wart. W związku z powyższym na 1 żołnierza kompanii ochrony 8 plmb przypadało w 1996 r. średnio 9,4 służb i wart w miesiącu, w 1997 r. - 8,3, a w czasie kontroli, tj. w lutym 1998 r. - 10,3. Po 10 służb w miesiącu przypadało w okresie kontroli na jednego żołnierza 1 kompanii transportowej, w której stan ewidencyjny żołnierzy służby zasadniczej stanowił w tym czasie tylko 37% stanu etatowego.

W kontrolowanych dywizjonach okrętów 3 FO i 9 FOW, średnie miesięczne obciążenie służbami żołnierzy służby zasadniczej nie zmieniało się w latach 1996-1997 i wynosiło: w dywizjonie okrętów podwodnych - 7 służb, w 13 dywizjonie trałowców - od 8 do 10 służb, a w 11 dywizjonie ścigaczy - od 10 do 12 służb. Większość z tych służb stanowiły wachty okrętowe, pełnione w inny sposób jak służby dyżurne w jednostkach wojsk lądowych. Wachty pełnione były w układzie trzydziennym, w którym każdy wachtowy pełni służbę 2 razy po 4 godziny, z przerwą 8 godzin w ciągu doby.

3.1.4. Nadzór służbowy w jednostkach w czasie wolnym i podczas snu żołnierzy.

Zgodnie z „Regulaminem ogólnym Sił Zbrojnych RP” służba wewnętrzna, w tym służby dyżurne²³ zapewniają dowódcy ciągłość dowodzenia (organizowania) i kontroli funkcjonowania jednostki. Podstawą pełnienia służby wewnętrznej jest rozkaz dzienny dowódcy jednostki i instrukcje opracowane dla poszczególnych służb. Szczegółowy zakres uprawnień i obowiązków żołnierzy pełniących służbę ustalają w instrukcjach właściwi przełożeni na podstawie norm prawnych, regulaminów oraz rozkazów i zarządzeń uwzględniających konkretne warunki i potrzeby danej jednostki. Wymagania odnośnie układu i zawartości instrukcji opracowywanych dla służb w jednostkach określone zostały w „Zestawieniu wzorów dokumentów do regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP, wprowadzonym do użytku w siłach zbrojnych zarządzeniem nr 121/Sztab. Szefa Sztabu Generalnego WP z dnia 29 grudnia 1994 r. w tej sprawie²⁴.

Kontrola wykazała, że zgodnie z wymogami regulaminu, we wszystkich kontrolowanych jednostkach - zorganizowane w nich służby oraz składy tych służb wykazywane były w „Tabelach służb jednostki...”. Zadania i uprawnienia tych służb określone były w zatwierdzonych przez dowódców jednostek instrukcjach, które spełniały wymagania regulaminu i ww. zarządzenia Szefa Sztabu Generalnego WP.

²³ Zgodnie z pkt 195 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”, służby dyżurne stanowią część służby wewnętrznej jednostki. W skład służb dyżurnych mogą wchodzić: oficer dyżurny jednostki, pomocnik oficera dyżurnego jednostki, oficer dyżurny parku sprzętu technicznego, pomocnik oficera dyżurnego parku sprzętu technicznego - dyżurny punktu kontroli technicznej, dyżurni: biura przepustek, izby chorych, stołówki żołnierskiej, dyżurna obsługa kuchni. Obok służb dyżurnych w skład służby wewnętrznej wchodzi: warta wewnętrzna, pododdział alarmowy i profos aresztu.

²⁴ Nie publikowane.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

W zakresie organizacji i funkcjonowania służb dyżurnych nie stwierdzono uchybień w kontrolowanych jednostkach 3 FO i 9 FOW. W ocenie kontroli sprzyjał temu wysoki stopień uzawodowienia załóg okrętów (40-50%) oraz pełnienie, zgodnie z regulaminem służby okrętowej, służb dyżurnych (wacht) na każdym okręcie przez żołnierzy zawodowych. W pozostałych kontrolowanych jednostkach stwierdzono różne nieprawidłowości i odstępstwa od określonych w regulaminie zasad organizacji i pełnienia służb.

Spośród 8 kontrolowanych jednostek, w 4 nierzetelnie dokumentowano przebieg służb w przewidzianych do tego książkach meldunków żołnierzy pełniących służby. Dotyczyło to: 10 wps, 8 plmb, 6 bds i 14 spap. Analiza książek meldunków podoficerów dyżurnych pododdziałów 10 wps za lata 1996-1997 wykazała, że pisemne meldunki z przebiegu służby składane były sporadycznie. I tak, w książce meldunków kompanii zaopatrzenia logistycznego stwierdzono, że od dnia jej założenia, tj. od 9 kwietnia 1996 r. do października 1997 r. (okres 1,5 roku), nie dokonano żadnych zapisów. W książce prowadzonej w kompanii remontowej od 15 lipca 1995 r. do czasu kontroli w styczniu 1998 r. (okres 2,5 lat) sporządzono 38 meldunków, w których odnotowano przypadki otwierania magazynu broni i przyjęcia sygnałów alarmowych. W książce meldunków podoficera dyżurnego 5 kompanii transportowej, w okresie od 14 lipca 1995 r. do czasu zakończenia kontroli NIK (okres 2,5 lat) sporządzono tylko 2 meldunki. ***Jeden sporządził oficer dyżurny odnośnie zdjęcia ze służby pijanego podoficera dyżurnego, a drugi - sporządzony przez podoficera dyżurnego w dniu 27 kwietnia 1997 r. - dotyczył samobójstwa żołnierza przez powieszenie się podczas sprzątanina toalet²⁵.***

W 6 bds służba dyżurna 1 kompanii szturmowej nie odnotowała próby samobójstwa żołnierza tej kompanii dokonanej w maju 1998 r.²⁶, jak również zaistniałego w marcu 1998 r. i rozpatrywanego przez Wojskową Prokuraturę Garnizonową w Krakowie przypadku wymuszania na młodszym stażem służby żołnierzu wykonywania ćwiczeń. Analiza książek meldunków oficera dyżurnego 6 bds i podoficerów dyżurnych kompanii nie wykazała innych przypadków naruszania norm współżycia żołnierzy w pododdziałach. Jednak możliwość występowania w 6 bds większej liczby takich przypadków sugerowało ujawnione przez NIK pismo dowódcy 1 pułku szwoleżerów z dnia 27 marca 1997 r. adresowane do dowódcy 6 bds, w sprawie dowódców drużyn szkolnych 6 bds m.in. na potrzeby 1 pułku szwoleżerów. Z ww. pisma wynikało, że „wszyscy przeszkoleni w 6 bds dowódcy drużyn zostali skierowani do szkolenia żołnierzy młodego rocznika. Po pierwszym tygodniu szkolenia zaczęły napływać niepokojące sygnały od szkolonych żołnierzy. Z rozmów wynikało, że dowódcy drużyn zaprowadzają nieformalną obyczajowość. Wprowadzili drastyczne zakazy siadania na taboretach i łózkach. Naruszenie tych zasad było karane „gaszeniem”, czyli moczeniem umundurowania. Wprowadzili „dżampowanie” - robienie pompek do granic wytrzymałości. Wprowadzili zabawy typu „stonka żeruje”, „ozotoks”. Wprowadzili całkowity zakaz palenia papierosów. Żołnierze przyłapani na paleniu byli zmuszani do palenia papierosów w maskach. Wprowadzili karne palenie, po trzy papierosy w kąci gospodarczym. Wprowadzili też inne zwyczaje, jak dociąganie pasa po posiłku. Trzech

²⁵ Postanowieniem z dnia 28 lipca 1997 r. Wojskowa Prokuratura Garnizonowa w Warszawie umorzyła śledztwo w tej sprawie z powodu niestwierdzenia przestępstwa. W uzasadnieniu stwierdzono m.in., że „nie ustalono motywów targnięcia się na własne życie przez żołnierza w zakresie stosunków międzyludzkich panujących w jednostce”. Nie stwierdzono także stosowania wobec żołnierza nieregulaminowych metod wychowawczych.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

kaprali wiodących prym w tym nieformalnym procederze zostało przyjętych do raportu służbowego. Nie okazywali poczucia winy, twierdzili że postępowali dobrze. Twierdzili, że tak uczono ich w szkole podoficerskiej. Na postawione zarzuty odpowiadali: „tak byłem szkolony”. W dalszej treści pisma, dowódca 1 pułku szwoleżerów stwierdził: „Swoim działaniem wyrządzili wiele krzywdy młodym żołnierzom. W tej sprawie zaczęli interweniować rodzice młodych żołnierzy zarówno osobiście, jak i listownie. Odstąpiłem od karania dyscyplinarnego kaprali, gdyż widać jaskrawo, że zostali wypaczeni w trakcie szkolenia”.

W cytowanym piśmie zwrócono również uwagę na potrzebę korekty błędów w szkoleniu dowódców drużyn.

W odpowiedzi na ww. pismo, dowódca 6 bds poinformował dowódcę 1 pułku szwoleżerów, że zarówno kadra kompanii szkolnej, jak i dowódcy drużyn oraz żołnierze nie potwierdzili stosowania ani też znajomości ww. metod i terminów. Stwierdził także, że kadra 6 bds nigdy nie była przychylna i nie tolerowała praktykowania takich metod.

Służba dyżurna baterii dowodzenia 14 spap w meldunku z przebiegu służby w dniu 14 czerwca 1998 r. nie odnotowała wypadku i okoliczności, w wyniku których w dniu tym, po capstrzyku, jeden z żołnierzy najmłodszego rocznika ww. baterii doznał złamania kości stóp obu nóg. W tej sprawie wpisu do książki meldunków podoficera dyżurnego ww. baterii dokonał pomocnik oficera dyżurnego pułku, stwierdzając, że o godz. 23¹⁵, tj. w godzinę po wypadku, że ww. żołnierz „wyskoczył z drugiego piętra baterii dowodzenia”. Natomiast w meldunku o wypadku dowódca pułku stwierdził, że żołnierz „uległ wypadkowi wypadnięcia z okna drugiego piętra budynku koszarowego Nr 36”²⁷ Należy przy tym dodać, że we wprowadzonym w tym pułku wzorze meldunku podoficera dyżurnego nie przewidziano zapisywania odstępstw od regulaminowego przebiegu służby, czy też spostrzeżeń żołnierzy pełniących tę służbę.

Wyniki kontroli 8 plmb wskazywały na występującą w tym pułku tendencję do nieujawniania rażących odstępstw od regulaminowego przebiegu służby. Zaistniałe w grudniu 1997 r. przypadki bójki po capstrzyku między żołnierzami starszego i młodszego rocznika w kompanii ochrony oraz wypadnięcia pijanego żołnierza kompanii szkolnej z okna drugiego piętra budynku koszarowego - nie zostały odnotowane zarówno w książkach meldunków podoficerów dyżurnych ww. kompanii, jak również w książce meldunków oficera dyżurnego jednostki.

Zasady sporządzania meldunków z przebiegu służby dotyczy pkt 203 Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP. Wynika z nich, że „Pisemny meldunek z przebiegu służby sporządza się **jedynie w wypadku rażącego odstępstwa** od regulaminowego toku służby, np. wypadku nadzwyczajnego, użycia broni w służbie wartowniczej; **otrzymania sygnału alarmowego**, zmiany żołnierza pełniącego służbę, itp.”

Zdaniem NIK zasada ta sprzyjała stwierdzonym bezprawnym praktykom w pododdziałach, tym bardziej że pojęcie „rażącego odstępstwa od regulaminowego toku służby” nie zostało w regulaminie jednoznacznie

²⁶ Żołnierz zwolniony został do rezerwy na podstawie orzeczenia Rejonowej Wojskowej Komisji Lekarskiej z dnia 19 maja 1998 r.

²⁷ W meldunku tym stwierdzono ponadto, że żołnierz „siedząc na parapecie zapalił papierosa, a ponieważ był **żołnierzem niepalącym**, spowodowało to u niego zawrót głowy, w konsekwencji utratę równowagi i wypadnięcie”. Z meldunku wynikało także, że żołnierz przebywał na leczeniu szpitalnym oraz że sprawę badała placówka Żandarmerii Wojskowej w Suwałkach.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

określone; z treści pkt 203 regulaminu wynika, że „rażącym odstępstwem jest m.in. otrzymanie sygnału alarmowego”.

Podkreślić należy, że w innych jednostkach, np. w pułku ochrony w Warszawie, podoficerowie dyżurni odnotowywali w swych meldunkach: samowolne oddalenia, przybycie i wyjazdy żołnierzy, awarie instalacji w koszarowcu itp.

Brak dokumentacji w pododdziałach z przebiegu służby poważnie utrudnił dokonanie oceny funkcjonowania służb dyżurnych, jako jednej z form sprawowania nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w kontrolowanych jednostkach. Niemniej jednak fakt zaistnienia (po capstrzyku) przedstawionych wyżej zdarzeń świadczył, że w tych przypadkach służby dyżurne nie spełniły zadań określonych w pkt. 258 regulaminu, zgodnie z którym podstawowym obowiązkiem podoficera dyżurnego kompanii jest czuwanie „nad przestrzeganiem przez wszystkich żołnierzy m.in. norm współżycia i zasad koleżeństwa” oraz reagowanie „na wszelkie naruszenia w tym względzie”.

Ustalenia kontroli w 1 pułku szwoleżerów wskazywały na niedomagania nadzoru pełnionego przez służby dyżurne, zarówno pododdziałowe, jak i oficera dyżurnego pułku. Postępowanie dyscyplinarne przeprowadzone w sprawie bójk między żołnierzami wykazało niedopełnienie obowiązków przez służbę w pododdziałach oraz opieszalność działań oficera dyżurnego, wskutek czego sprawców zajścia nie ustalono.

W meldunku z dnia 10 grudnia 1997 r. oficer dyżurny pułku odnotował zgon o godz. 1⁴⁵ żołnierza kompanii łączności i ubezpieczenia lotów. W meldunku brak było innych zapisów na ten temat. Brak było także zapisu odnośnie powiadomienia o ww. fakcie organów ścigania, do czego zobowiązywała instrukcja pełnienia służby oficera dyżurnego 1 pułku szwoleżerów²⁸.

Negatywnym świadectwem skuteczności nadzoru pełnionego przez służby dyżurne 1 pułku szwoleżerów, w tym przez oficera dyżurnego, była awantura (pod nieobecność oficera dyżurnego) na stołówce żołnierskiej podczas kolacji w dniu 8 marca 1998 r. Wszczęli ją żołnierze 5 szwadronu (najstarszy rocznik) wymuszając odbiór posiłków poza kolejnością - przed oczekującymi żołnierzami kompanii łączności i ubezpieczenia lotów (młodszy rocznik), którzy przybyli na kolację w czasie dla nich wyznaczonym. Podczas zajścia jeden z młodszych żołnierzy został uderzony taboretami w głowę. O zajściu powiadomiono żandarmerię wojskową. Do czasu zakończenia kontroli w dniu 27 marca 1998 r. poszkodowany żołnierz przebywał w szpitalu.

Spośród kontrolowanych jednostek, w sposób najbardziej rzetelny w ocenie kontroli, dokumentowany był przebieg służb w pułku ochrony w Warszawie. Zdarzenia opisywane w meldunkach pododdziałowych służb dyżurnych znajdowały potwierdzenie w meldunkach składanych przez oficerów dyżurnych pułku. W ramach kontroli przeprowadzono analizę zapisów w „Książce meldunków żołnierzy pełniących służbę oficera dyżurnego, wybierając do analizy - losowo - ostatni okres przed rozpoczęciem kontroli, tj. okres od 1 stycznia do 7 kwietnia 1998 r. W meldunkach z tego okresu oficerowie dyżurni odnotowywali zgłaszane niemal każdego dnia przez podoficerów dyżurnych pododdziałów samowolne oddalenia żołnierzy oraz inne naruszenia dyscypliny i tzw. porządku wojskowego w kompaniach, w tym m.in.:

²⁸ Do dnia zakończenia kontroli Wojskowa Prokuratura Gernizonowa w Łodzi nie wyjaśniła przyczyn zgonu żołnierza. Zgon ten był przedmiotem artykułu Roberta Kowala w miesięczniku „Żołnierz Polski” z marca 1998

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- dnia 8 stycznia 1998 r. o godz. 0³⁰ podoficer dyżurny 2 kompanii ochrony szer. J.N. zameldował, że do pododdziału wtargnęło czterech żołnierzy z 5 kompanii ochrony i pobiło szer. M.S. (pęknięty łuk brwiowy), szer. W.P. (złamany nos). Wysłany na miejsce patrol z warty wewnętrznej zatrzymał szer. L.G. i szer. R.M. Podoficer 2 kompanii ochrony zidentyfikował ponadto w 5 kompanii ochrony pozostałych sprawców, tj. szer. J.C. i szer. M.P. Badanie „alkometem” u wszystkich zatrzymanych wykazało zawartość alkoholu we krwi, i tak u szer. L.G. 1,35 promila, u szer. R.G. 1,09 promila, u szer. J.C. 2,03 promila, u szer. P.M. 0,89 promila. O godz. 1⁰⁰ karetka pogotowia odwiozła pobitych żołnierzy do szpitala przy ul. Szaserów celem udzielenia pomocy lekarskiej.
Kontrola wykazała, że staż służby poszkodowanych żołnierzy 2 kompanii ochrony wynosił w tym czasie 3 miesiące. Sprawcy incydentu, którzy należeli do grupy żołnierzy o najdłuższym stażu służby (11 miesięcy) zostali ukarani dyscyplinarnie przez dowódcę pułku. Należy przy tym dodać, że w 8 plmb za znacznie mniej drastyczne naruszenie nietykalności cielesnej młodszych służbą żołnierzy, winnych tych naruszeń skazano prawomocnym wyrokiem sądu;
- w dniu 12 stycznia 1998 r. - przybycie grupy dochodzeniowej Oddziału Żandarmerii Wojskowej w Warszawie w sprawie zaginięcia broni w 2 kompanii ochrony. W sprawie tej ustalono, że w dniu 30 marca 1998 r. wszczęto postępowanie przygotowawcze w stosunku do szefa ww. kompanii;
- w dniu 20 stycznia 1998 r. o godz. 11⁰⁰ - zdjęcie ze służby wartowniczej dwóch pijanych wartowników z 2 kompanii ochrony (1,94 i 1,56 promila alkoholu we krwi), a o godz. 13³⁰ samowolne oddalenie się ww. żołnierzy z pododdziału oraz ich powrót o godz. 21⁰⁰;
- w dniu 26 stycznia 1998 r. o godz. 0⁵⁰ - doprowadzenie przez patrol żandarmerii wojskowej pijanego szeregowca z 4 kompanii ochrony (2,93 promila alkoholu);
- w dniu 27 stycznia 1998 r. o godz. 0¹⁰ - meldunek podoficera dyżurnego 4 kompanii ochrony o bójce w kompanii pomiędzy żołnierzem zawodowym a żołnierzami służby zasadniczej. Kontrola wykazała, że w konsekwencji ww. zdarzenia żołnierz zawodowy został skazany wyrokiem sądu wojskowego z dnia 23 kwietnia 1998 r.;
- w dniu 30 stycznia 1998 r. - przybycie 10 żołnierzy z JW 3732 w Ostródzie - celem pełnienia służby w pułku ochrony; wszyscy byli po spożyciu alkoholu, wskutek czego odesłano ich do jednostki z której przybyli;
- w dniu 5 lutego 1998 r. - pobicie podoficera dyżurnego 2 kompanii ochrony przez żołnierza tej kompanii będącego pod wpływem alkoholu. Z ustaleń kontroli wynikało, że wojskowa prokuratura garnizonowa, po zapoznaniu się z aktami ww. sprawy, postanowiła umorzyć postępowanie przygotowawcze z uwagi na brak ustawowych znamion czynu zabronionego i wskutek braku skargi pokrzywdzonego;
- w dniu 20 marca 1998 r. - zdjęcie ze służby dowódcy warty Nr 15 (podoficer służby zasadniczej), który samowolnie oddalił się z miejsca pełnienia służby w godz. 18⁵⁰ - 20¹⁵;

r., w którym przedstawiono okoliczności wskazujące, że przyczyną śmierci żołnierza mogło być nieumyślne zabójstwo na tle „fali”.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- w dniu 22 marca 1998 r. - zdjęcie ze służby podoficera dyżurnego i dyżurnego 2 kompanii ochrony, którzy byli w stanie nietrzeźwości.

Niezależnie od powyższego kontrola wykazała, że w pułku ochrony nie były przestrzegane określone w „Regulaminie ogólnym Sił Zbrojnych RP” zasady wyznaczania żołnierzy do pełnienia służb. ***Nagminnie nie przestrzegano wynikającej z pkt 187 ww. regulaminu, zasady równomiernego obciążania żołnierzy służbami.*** Na przykład w 6 kompanii ochrony, do pełnienia służby podoficera dyżurnego i dyżurnego kompanii wyznaczono stałe 3 „pary dyżurne” szeregowych, którzy pełnili służby na zmianę, co 48 godzin. Tym samym naruszano również przepis pkt 253 regulaminu, który zezwalał na wyznaczanie szeregowych do pełnienia służby podoficera dyżurnego pododdziału tylko w wyjątkowych przypadkach. Przepis pkt 253 regulaminu naruszany był także w innych pododdziałach. Kontrola wykazała, że również na dowódców wart często wyznaczano szeregowych, naruszając w ten sposób pkt 300 regulaminu²⁹. Podkreślić należy, że w całym badanym okresie liczba podoficerów służby zasadniczej w kompaniach ochrony była niewystarczająca w stosunku do potrzeb wynikających ze składów wystawianych przez pułk wart i służb.

Również w pozostałych kontrolowanych jednostkach wojsk lądowych i lotniczych do pełnienia służby podoficera dyżurnego pododdziału często wyznaczano szeregowych. Główną przyczyną tego stanu była niedostateczna liczba podoficerów służby zasadniczej.

Problem właściwej obsady służb w 143 spap rozwiązywano poprzez wyznaczanie do ich pełnienia żołnierzy predysponowanych do realizacji tego zadania. Zgodnie z rozkazem dowódcy pułku w tej sprawie, dowódcy pododdziałów mieli obowiązek dokonywania 2 razy w roku analiz przydatności poszczególnych podległych im żołnierzy do pełnienia służb i wyłaniania tą drogą grupy najbardziej przydatnych. Celowi temu służyły egzaminy ze znajomości zasad pełnienia służb oraz organizowane na szczeblu pułku raz na kwartał ćwiczenia sytuacyjne związane z funkcjonowaniem służb i comiesięczne instruktaże w tym zakresie. W podobny sposób wyłaniano także żołnierzy zawodowych predysponowanych do pełnienia służb.

Braku podoficerów zasadniczej służby wojskowej do obsadzenia służb nie wykazała kontrola przeprowadzona w jednostkach Marynarki Wojennej. W pododdziałach brzegowych 3 FO, tj. w batalionie ochrony i obsługi Komendy Portu Wojennego w Gdyni i w ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców, do pełnienia służby podoficera dyżurnego kompanii wyznaczano żołnierzy służby nadterminowej, a w następnej kolejności podoficerów służby zasadniczej. Warunkiem wyznaczenia do pełnienia omawianej służby było zdanie stosownego egzaminu przed komisjami powołanymi w tym celu w ww. batalionie i ośrodku.

W dywizjonach okrętów zadania związane z pełnieniem służby obciążały głównie żołnierzy zawodowych.

Istotnym zadaniem służb dyżurnych w pododdziałach było czuwanie nad sprawiedliwym i równomiernym obciążaniem żołnierzy pracami porządkowymi (pkt. 258 regulaminu). ***W tym zakresie nie stwierdzono uchybień.*** Kontrole przeprowadzone w wybranych pododdziałach poszczególnych jednostek

²⁹ Zgodnie z pkt 300 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP” na dowódców wart wyznacza się oficerów młodszych, chorążych i podoficerów; na rozprawdzających - podoficerów zasadniczej służby wojskowej i starszych szeregowych; na wartowników - starszych szeregowych i szeregowych. W uzasadnionych wypadkach wartownikami mogą być podoficerowie zasadniczej służby wojskowej.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

wykazały, że prace porządkowe wykonywane były zarówno przez żołnierzy młodszych, jak i starszych stażem służby.

Kontrola wykazała, że w celu zapewnienia przestrzegania porządku dnia i regulaminowego toku służby w czasie służbowym i wolnym od zajęć - obok służb dyżurnych - dowódcy wszystkich kontrolowanych jednostek organizowali dodatkowe formy nadzoru, angażując żołnierzy zawodowych. Najczęściej stosowaną formą tego nadzoru były dyżury tzw. „kontrolnych”³⁰, do pełnienia których wyznaczani byli w większości jednostek żołnierze zawodowi pododdziałów. **Zadaniem kontrolnych było pełnienie nadzoru w czasie nieobecności kadry zawodowej w jednostkach, tj. w czasie od pobudki do rozpoczęcia zajęć i po ich zakończeniu - do capstrzyku. W czasie od capstrzyku do pobudki, we wszystkich kontrolowanych jednostkach nadzór pełniony był wyłącznie przez służby dyżurne.**

W ramach kontroli przeprowadzonych w 8 plmb i 6 bds po 2 razy sprawdzono pełnienie dyżurów przez kontrolnych w losowo wybranych pododdziałach. Łącznie skontrolowano na tę okoliczność 9 pododdziałów w 8 plmb i 7 w 6 bds - w czasie, w którym kontrolni powinni być obecni, **stwierdzając obecność kontrolnych tylko - odpowiednio w 3 i 4 pododdziałach.**

Podobne formy nadzoru przebiegu służby w czasie pozasłużbowym stosowano również w 10 wps i w pułku ochrony. Sprawowania tego nadzoru nie można było jednak ocenić zarówno w 10 wps, jak i w pułku ochrony. **W 10 wps dokumenty określające obowiązki żołnierzy wyznaczonych do sprawowania omawianego nadzoru sporządzone zostały nierzetelnie.** Nie określono w nich m.in. godzin rozpoczęcia i zakończenia dyżurów. Brak było dokumentacji pełnienia dyżurów. W pułku ochrony, zadania w zakresie nadzoru nad przebiegiem służby w czasie wolnym formalnie określono jedynie dla służb dyżurnych. **Dowódca tego pułku nie określił organizacji innych form sprawowania nadzoru nad przebiegiem czasu wolnego.** Przeprowadzona w tym zakresie kontrola w 6 wybranych losowo pododdziałach pułku ochrony wykazała, że 4 pododdziały nadzorowane były w czasie pozasłużbowym przez kontrolnych batalionowych, a w 2 pododdziałach nadzoru kontrolnych nie zorganizowano. Dodać należy, że m.in. 10 wps i pułku ochrony dotyczyło zarządzenie zastępcy dowódcy Garnizonu Warszawa z dnia 22 listopada 1996 r. w sprawie doskonalenia systemu kontroli służb i wart. **Zobowiązywało ono oficerów dyżurnych ww. jednostek, a także dowódców plutonów i kompanii, szefów sztabów i dowódców batalionów oraz szefów sztabów i dowódców jednostek do kontrolowania pełnienia służb i wart, w tym dowódców jednostek - z częstotliwością 2 razy w kwartale.** Kontrola w tym zakresie wykazała, że w zakresach obowiązków ww. osób funkcyjnych w 10 wps nie określono zadań dotyczących kontroli służb. Natomiast w pułku ochrony stwierdzono, że w latach 1996-1997 i w I kwartale 1998 r. nie został odnotowany ani jeden przypadek przeprowadzenia przez dowódcę pułku kontroli służby dyżurnej lub warty. W wymienionych jednostkach nie sprawdzano również wykonawstwa wydawanych poleceń. **W okresie silnych mrozów, w grudniu 1997 r., komendant ośrodka szkolenia kandydatów na kierowców 10 wps polecił wydać żołnierzom dodatkowe koce. Polecenie to zostało wykonane w stosunku do najstarszych stażem służby żołnierzy w kompanii zabezpieczenia.**

³⁰ W 14 spap dowódca tego pułku zarządził dwuzmianową pracę żołnierzy zawodowych w pododdziałach. Umożliwiła to liczba stanowisk etatowych żołnierzy zawodowych w tym pułku i ich obsada (etat - 153 żołnierzy, obsada - 123, tj. 80,4%) w stosunku do etatu żołnierzy służby zasadniczej - etat 446, obsada w dniu 30.06.1998 r. - 271 żołnierzy.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

Natomiast najmłodszym żołnierzom z 2 kompanii szkolnej dodatkowe koce wydano dopiero po interwencji kontroli NIK.

W pułku ochrony, zarówno dowódca pułku, jak i kolejni dowódcy nie sprawowali i nie egzekwowali wykonywania swych poleceń dotyczących usuwania zaniedbań stanu sanitarno-higienicznego w pułku, o których meldował dowódcy szef służby zdrowia pułku. Kontrola wykazała, że w kolejnych meldunkach lekarzy z lat 1996-1997 powtarzały się stwierdzenia o takich samych zaniedbaniach na stołówce żołnierskiej i w rejonach zakwaterowania pododdziałów, a także w zakresie stanu higieny osobistej żołnierzy.

3.1.5. Warunki zakwaterowania.

Kontrola wykazała, że *regulaminowe warunki i dobry standard zakwaterowania zapewniono żołnierzom wszystkich pododdziałów w 14 spap i 8 plmb.* Pododdziały 14 spap wyróżniały się dbałością o porządek, czystość i estetykę izb żołnierskich i innych pomieszczeń w nowo wyremontowanych budynkach koszarowych. Także izby żołnierskie w pododdziałach 8 plmb wyróżniały się porządkiem, czystością i estetyką, przy czym szczególnie było to widoczne w kompanii łączności 8 plmb. Niemniej jednak kontrola 8 plmb wykazała również zaniedbania i uchybienia w zakresie stanu technicznego i utrzymania pomieszczeń sanitarnych w niektórych pododdziałach.

Ustalono, że *zgodne z regulaminem służby okrętowej były również warunki zakwaterowania marynarzy służby zasadniczej na okrętach 11 dywizjonu ścigaczy i 13 dywizjonu trałowców 9 FOW. Warunki te jednak były znacznie zróżnicowane na poszczególnych typach okrętów eksploatowanych przez ww. dywizjony.* W pomieszczeniach przeznaczonych dla marynarzy służby zasadniczej na ścigaczach typu 912M i typu 620, na jednego marynarza przypadało odpowiednio: 1,4 m² i od 2,2 do 2,7 m², a na trałowcach typu 207M i 206F odpowiednio: 2,5 m² i od 1,7 do 1,8 m². Pomieszczenia dla marynarzy wykorzystywano jako sypialnie, stołówki, sale wykładowe i świetlice.

Należy zaznaczyć, że zgodnie z zarządzeniem nr 2/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 stycznia 1997 r.³¹, powierzchnia izby żołnierskiej przypadająca na jednego żołnierza zasadniczej służby wojskowej winna wynosić od 2,5 do 4,5 m².

Zróżnicowane były także warunki zakwaterowania żołnierzy w kontrolowanych jednostkach 3 FO. *Dobre warunki zakwaterowania zapewniono żołnierzom batalionu ochrony i obsługi Komendy Portu Wojennego w Gdyni oraz dywizjonu okrętów podwodnych, którzy w czasie pobytu w porcie zakwaterowani byli w budynku koszarowym.* Natomiast żołnierzy ośrodka szkolenia kandydatów na kierowców zakwaterowano po 20 w izbach o powierzchni 37 - 40 m² (od 1,9 do 2,0 m² na 1 żołnierza), nie spełniając tym samym wymagań określonych w

³¹ Zarządzenie nr 2/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 stycznia 1997 r. w sprawie sposobu zarządzania budynkami i gruntami przeznaczonymi na zakwaterowanie Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, właściwości organów wojskowych w sprawach związanych z zakwaterowaniem Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz norm zakwaterowania żołnierzy we wspólnych kwaterach stałych (Dz.Rozk. MON z 1997 r., poz. 5).

Kwestie dotyczące warunków zakwaterowania pododdziałów zostały również określone w zarządzeniu nr 9/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 20 lutego 1998 r. w sprawie norm rozmieszczenia jednostek i

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

ww. zarządzeniu. Znacznie niższa w stosunku do normatywów była także liczba urządzeń sanitarnych w rejonie zakwaterowania żołnierzy ww. ośrodka³². Zły był także stan techniczny tych urządzeń.

Zróżnicowane były warunki zakwaterowania żołnierzy 10 wps. Regulaminowe warunki zapewniono żołnierzom 2 batalionu transportowego. Natomiast izby żołnierskie w ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców były w okresie zimowym niedogrzone, m.in. wskutek zaniedbań, a żołnierzy najmłodszego rocznika kompanii inżynierskiej zakwaterowano niezgodnie z normami (1.9 m² na 1 żołnierza) określonymi w powołanym zarządzeniu nr 2/MON.

Zaniedbania i uchybienia w zakresie utrzymania i stanu technicznego urządzeń w pomieszczeniach sanitarnych wykazała kontrola we wszystkich pododdziałach 6 bds. W rejonach zakwaterowania części pododdziałów niedrożna była instalacja wodociągowa i kanalizacyjna. Pomimo zakończenia remontu tych węzłów w listopadzie 1997 r. za kwotę 68,8 tys. zł, już od stycznia 1998 r. były one niesprawne. Dopiero w czasie kontroli, tj. w lipcu 1998 r. Wojskowy Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany w Krakowie wyegzekwował od wykonawcy przystąpienie do usuwania wad powykonawczych w ramach rękopłat.

3.1.6. Stan higieny osobistej i ochrona zdrowia żołnierzy.

Zaniedbania w stanie higieny stwierdzono w większości skontrolowanych jednostek. I tak: *kontrola stanu sanitarno-higienicznego w 1 pułku szwoleżerów wykazała, że stan techniczny węzłów sanitarnych uniemożliwiał żołnierzom zaspokajanie podstawowych potrzeb higieny osobistej w wyniku częstych awarii tych urządzeń i systematycznego braku ciepłej wody w łaźni pułkowej. Na kąpiel około 700 żołnierzy przewidziano tylko 3 godziny w tygodniu (w czwartek od godz. 14⁴⁰ do 17⁴⁰).* Przeprowadzone oględziny łaźni w dniu 12 marca 1998 r. wykazały 50% niesprawnych pryszniców. Natomiast służba zdrowia w swoich meldunkach stwierdzała, iż żołnierze w trakcie codziennych przyjęć mieli brudne ręce, byli nie ogoleni, a nawet posiadali szarą od brudu bieliznę osobistą. Wiele uchybień stwierdzała również służba zdrowia w funkcjonowaniu kuchni i stołówki żołnierskiej, np. wydawanie drugiego śniadania odbywało się poza stołówką, a wydane produkty przenoszono w reklamówkach foliowych. Dlatego też w rejonach zakwaterowania pododdziałów gromadzone były nadmierne ilości żywności i przechowywane przez żołnierzy w szafkach przyłóżkowych lub szafach ubraniowych, w wielu przypadkach wraz z umundurowaniem lub bielizną. Wadliwie także funkcjonowała sama stołówka poprzez dopuszczenie do krzyżowania się tzw. dróg sanitarnych - czystych z brudnymi - polegających na tym, iż przejście z kuchni zasadniczej (tzw. trzonu kuchennego) na salę jadalną prowadziło przez zmywalnię naczyń, w której dodatkowo zbierano zlewki - resztki posiłków. Personelowi tej stołówki odzież specjalistyczną wymieniano co 3-4 dni. Stan ten był niezgodny z wymogami Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP w pkt 132, 137 i 169.

instytucji wojskowych oraz innych jednostek organizacyjnych podległych Ministrowi Obrony Narodowej, a także urządzeń, uzbrojenia, środków materiałowych i sprzętu wojskowego (nie publikowane).

³² W myśl rozporządzenia Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1996 r. w sprawie warunków jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. z 1995 r. Nr 10, poz. 46) - jedna umywalka powinna przypadać na 5 osób - w OSKK przypadało 8 osób; urządzenie natryskowe - na 15 osób - w OSKK przypadało 60 osób, kabina wc - na 20 osób, w OSKK przypadały 24 osoby.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

W zakresie higieny osobistej żołnierzy służby zasadniczej w pułku ochrony kontrola wykazała liczne nieprawidłowości i zaniedbania oraz niedowład organizacyjny szczególnie w zakresie zakwaterowania, spożywania posiłków, stanu sanitarno-higienicznego. Wskutek niesprawnych instalacji wodnych, sanitarnych, centralnego ogrzewania oraz zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, w wyeksploatowanych budynkach koszarowych ograniczone były możliwości korzystania z ciepłej wody, pomieszczenia sanitarne były zanieczyszczone i często nieczynne, a izby żołnierskie niedogrzone. *Stwierdzono, że w badanym okresie występowały przypadki, gdy wskutek niedogrzenia i braku szyb, temperatura w izbach żołnierskich wynosiła od 6°C do 11°C.* Nie przestrzegano również norm zakwaterowania żołnierzy, np. oględziny przeprowadzone przez kontrolę NIK w dniu 6 maja 1998 r. w 6 kompanii ochrony wykazały, iż powierzchnia izb żołnierskich przypadająca na 1 żołnierza wynosiła 1,8 - 2,0 m² przy normatywnej 2,5 - 4,5 m². Wykonywane częściowe remonty i doraźne naprawy nie poprawiały warunków zakwaterowania, na co wpływały również częste przypadki dewastowania pomieszczeń i urządzeń przez żołnierzy. Potwierdzały to również meldunki szefa służby zdrowia pułku, w których wskazywano, że wyposażenie pomieszczeń sanitarnych, szczególnie w kompaniach ochrony, było notorycznie dewastowane w latach 1996-1998. W wymienionych meldunkach z lat 1996-1997 stwierdzano rażące zaniedbania stanu sanitarno-higienicznego stołówki żołnierskiej i kuchni, potwierdzone w 1998 r. przez kontrolę NIK. Na przykład, w meldunku z września 1997 r. stwierdzono „wiecznie brudne pomieszczenia, te same śmieci, resztki jedzenia, brudne naczynia”. W ocenie lekarzy pułku przyczyną ww. zaniedbań był bezwład organizacyjny, w tym brak nadzoru. *Według lekarzy utrzymywanie się takiego stanu groziło epidemią, co sygnalizowały stwierdzone przypadki zatruc pokarmowych. Rażące zaniedbania w higienie osobistej żołnierzy, stwierdzane również przez lekarzy, były skutkiem m.in. nieprzestrzegania regulaminowej częstotliwości wymiany bielizny i pościeli, ograniczonych możliwości korzystania z ciepłej wody. Cykliczne powtarzanie się tych sytuacji świadczyło o tolerowaniu przez kadrę pododdziałów zaniedbań higieny osobistej podległych im żołnierzy.* W meldunkach lekarzy powtarzały się także stwierdzenia o nieuporządkowanych, zaśmieconych rejonach zakwaterowania większości pododdziałów. Kontrola wykazała, że dowódca pułku zapoznawał się z meldunkami szefa służby zdrowia, na których zapisywał rygorystyczne polecenia i uwagi wraz z terminami wykonania dla dowódców batalionów, kompanii i innych odpowiedzialnych za usunięcie stwierdzonych zaniedbań, a ci z kolei skrupulatnie dokumentowali podpisami zapoznanie się z poleceniami dowódcy pułku.

Warunki bytowe stworzone żołnierzom służby zasadniczej w 6 batalionie desantowo-szturmowym utrudniały utrzymanie higieny osobistej. Jak wykazała kontrola we wszystkich pododdziałach (7) występowały zaniedbania i uchybienia utrzymania stanu technicznego pomieszczeń sanitarnych poprzez niedrożność instalacji wodociągowej i kanalizacyjnej oraz przeciekające izolacje na poszczególnych piętrach, jak również brak ciepłej wody. *Do remontu tych instalacji, urządzeń i pomieszczeń sanitarnych w 1 kompanii szturmowej i szkolnej przystąpiono dopiero, gdy przebicia sieci elektrycznej groziły porażeniem prądem.* Zostały one wyremontowane za kwotę 68.802,00 zł i oddane do użytku w końcu listopada 1997 r. Natomiast od stycznia 1998 r. były znowu niesprawne, o czym meldował dowódca kompanii szkolnej przygotowując rejon zakwaterowania do wcielenia żołnierzy (meldunek z dnia 2 marca 1998 r.). Stwierdzał on, że nie może zapewnić żołnierzom elementarnych warunków przestrzegania higieny osobistej z następujących powodów:

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- na kompanii od miesiąca nie ma ciepłej wody;
- po wcieleniu młodego rocznika, kompania będzie liczyła około 79 żołnierzy. Kompania posiada na wyposażeniu tylko 7 umywalek. Porządek dnia jednostki przewiduje dla kompanii 15 minut na toaletę poranną. Z obliczeń wynika, że każdy żołnierz będzie miał 1,25 minuty na umycie się i ogolenie. Aby zapewnić minimum 10 minut czasu na toaletę poranną dla każdego żołnierza poprzez wcześniejsze wstawanie, pobudka na kompanii musiałaby być ogłoszona 2 godziny wcześniej (tj. o godzinie 3³⁰), niż jest to zarządzane w porządku dnia (tj. o godzinie 5³⁰);
- według opinii szefa wojskowej administracji koszar nie ma technicznych możliwości zamontowania dodatkowych umywalek na kompanii. ***Dopiero w trakcie kontroli NIK przystąpiono do usuwania usterek powykonawczych w ramach tzw. rękojmi gwarancyjnej.***

W batalionie brak było również łaźni oddziałowej. Kąpiel organizowano w zastępczym pomieszczeniu, tzw. natryskowni (wyposażonej w 10 pryszniców), ale bez wymiany bielizny osobistej. Organizacja, jak i przebieg kąpieli nie były uregulowane stosownym „planem kąpieli”, którego na żądanie NIK nie przedstawiono. Stwierdzone uchybienia naruszały pkt 168 Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP.

Niewystarczające były również limity finansowe na zakup środków czystości (przydzielane przez Wojskowy Rejonowy Zarząd Kwaterunkowo-Budowlany w Krakowie). W latach 1996-1997 wynosiły one odpowiednio 3.500 zł i 13.000 zł, a wydatkowano 12.802 zł i 15.037 zł. Mimo przekroczenia tych limitów odpowiednio o 365,7% i 115,6%, ***systematycznie brakowało środków czystości w pododdziałach, w tym szczególnie tak podstawowych jak papier toaletowy czy lizol.***

W jednostkach 9 FOW, tj. 11 dywizjonie ścigaczy i 13 dywizjonie trałowców, nie stworzono właściwych warunków utrzymania higieny osobistej przez marynarzy. Wynikało to z ograniczonych możliwości kąpieli w łaźniach stacjonarnych. Stan techniczny tych łaźni był niski - były one zakwalifikowane do remontu. Natomiast na okrętach, np. typu 912M, brak było wydzielonych pomieszczeń na łaźnie, a ich funkcje spełniały pomieszczenia do dezaktywacji. Niesystematycznie również odbywała się wymiana bielizny osobistej, pościeli i umundurowania ćwiczebnego. ***Występowały przypadki, że bielizny marynarzom nie wymieniano przez ponad miesiąc - o czym w swoich meldunkach informowali lekarze.*** Ponadto kontrola wykazała, że na okręty wydawano niewystarczające ilości środków do utrzymania czystości oraz proszków do prania dla marynarzy. Przy tym używano niewłaściwego środka do czyszczenia pokładów i burt okrętów (Jawox). Przy niewystarczającej ilości środków służących do utrzymania czystości, występowała tendencja w latach 1996-1997 do zwiększonej zachorowalności wśród marynarzy.

W jednostkach organizacyjnych 3FO, tj. dywizjonie okrętów podwodnych, batalionie ochrony i obsługi Komendy Portu Wojennego w Gdyni oraz w Ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców, brak było warunków do utrzymania higieny osobistej przez marynarzy tak w obiektach stacjonarnych, jak i pływających. Wymiana bielizny i pościeli odbywała się niesystematycznie, np. marynarzom z batalionu ochrony i obsługi w skrajnych przypadkach nie wymieniano bielizny przez ponad miesiąc. Na okrętach występowało nadmierne zagęszczenie załóg, o czym meldowała służba zdrowia dowódcom. Marynarzy kwaterowano w małych pomieszczeniach, spełniających jednocześnie rolę mesy, świetlicy, sali wykładowej, miejsca wypoczynku i

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

sypialni. Podobne warunki stworzono marynarzom w obiektach brzegowych, w tym najgorsze warunki sanitarno-higieniczne w Ośrodku szkolenia kandydatów na kierowców.

W dwóch kontrolowanych pułkach, tj. 10 warszawskim pułku samochodowym i 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego tylko w niektórych pododdziałach występowały zaniedbania i uchybienia w zakresie utrzymania i stanu technicznego rejonów zakwaterowania, w tym pomieszczeń sanitarnych. W ocenie żołnierzy użytkowane umundurowanie polowe i obuwie było niskiej jakości. Służba zdrowia sprawowała bieżący nadzór nad stanem sanitarno-higienicznym w jednostkach.

W 14 suwalskim pułku artylerii przeciwpancernej pozytywnie oceniono warunki bytowe stworzone żołnierzom. W szczególności zapewniono im wysoki standard zakwaterowania i spożywania posiłków. Dbano o trzymanie higieny żołnierzy, o czym świadczył wysoki standard pomieszczeń sanitarnych w nowo wyremontowanych koszarowcach. Podczas kontroli stwierdzono dbałość pododdziałów o porządek i czystość w izbach żołnierskich i innych pomieszczeniach, a także o ich estetykę. Negatywny jednak wpływ na stan higieny osobistej żołnierzy miał przedłużający się remont łaźni pułkowej.

Kontrola wykazała, że służba zdrowia we wszystkich (8) kontrolowanych jednostkach w zasadzie wywiązywała się z regulaminowych zadań w zakresie ochrony zdrowia żołnierzy. Uchybienia dotyczyły przewlekłego wykonywania obowiązkowych prześwietleń RTG klatki piersiowej oraz przypadków nieodnotowywania w książeczkach zdrowia żołnierzy dokonanych przeglądów sanitarnych lub szczepień ochronnych Di Te (durowo-tężcowych).

Znaczącym mankamentem w efektywnej działalności służby zdrowia 9 FOW był brak stacjonarnej izby chorych w KPW Hel. Została ona zamknięta od 21 maja 1996 r. ze względu na stan techniczny nie kwalifikujący jej do użytku. Zamknięcia tej izby dokonała Inspekcja Sił Zbrojnych. Funkcje zastępcze natomiast spełniał 115 Wojskowy Szpital z Przychodnią na Helu, który przyjmował marynarzy do kwalifikowanego leczenia szpitalnego. Marynarze o cięższych zachorowaniach typu infekcyjnego pozostawali w pododdziałach, stwarzając tym samym zagrożenie dla zdrowych. Uchybieniem było również to, iż przeglądów sanitarnych podczas kąpieli marynarzy na okrętach dokonywali bosmani lub oficerowie dyżurni okrętów, a nie personel medyczny.

3.2. Zapobieganie zjawiskom patologicznym w kontrolowanych jednostkach.

3.2.1. Działania organizacyjne podejmowane przez dowództwa jednostek wojskowych.

Tryb postępowania i obowiązki osób funkcyjnych w jednostkach wojskowych w zakresie wyłaniania żołnierzy słabszych, o obniżonej kondycji psychofizycznej, określony został w „Wytycznych w sprawie adaptacji do służby wojskowej nowo wcielonych żołnierzy” (sygn. Szt.Gen.1414/94)³³, wprowadzonych w 1994 r. do użytku służbowego we wszystkich jednostkach wojskowych sił zbrojnych przez Szefa Sztabu Generalnego WP. W wytycznych określono m.in. zadania dowódców i lekarzy jednostek w zakresie wyłaniania żołnierzy słabszych oraz tworzenia warunków adaptacji tych żołnierzy do wymogów służby w jednostkach. Wytyczne zobowiązywały lekarzy jednostek powołanych do składu komisji przyjęcia poborowych m.in. do przeprowadzenia podczas wcielania „pogłębionego wywiadu chorobowego z każdym wcielonym poborowym

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

oraz do dokonania na tej podstawie oceny ich przydatności na stanowiska, na które zostali wytypowani przez wojskową komendę uzupełnień”. W myśl wytycznych, obowiązkiem lekarza jednostki było także sporządzenie po wcieleniu, przy współudziale instruktora wychowania fizycznego, dowódców batalionów i kompanii, wykazu żołnierzy z wadami zdrowia, z określeniem stanowisk, na których mogą oni pełnić służbę oraz zakresu proponowanych ulg i zwolnień, jakie należy w stosunku do nich stosować. Zgodnie z wytycznymi, wykaz taki, po zatwierdzeniu przez dowódcę, ogłasza się w rozkazie dziennym jednostki.

Z ustaleń kontroli wynikało, że we wszystkich badanych jednostkach przygotowywano szczegółowe scenariusze na okres wcielania poborowych. Kontroli przedstawiono plany, harmonogramy, wytyczne, zakresy zadań poszczególnych osób odnośnie przedsięwzięć dotyczących przebiegu wcielania poborowych i postępowania z nowo wcielonymi żołnierzami w okresie ich adaptacji do warunków służby w jednostkach. W dokumentacji tej uwzględnione były zadania określone w wytycznych Sztabu Generalnego WP.

Jednak nie we wszystkich jednostkach realizowane były ustalenia, zarówno wynikające z wytycznych Sztabu Generalnego WP, jak i z dokumentacji wewnętrznej jednostek. Kontrola przeprowadzona w pułku ochrony w Warszawie wykazała, że w rozkazach dziennych z lat 1996-1997 nie został ogłoszony ani jeden wykaz żołnierzy o obniżonej kondycji zdrowotnej ze wskazaniem stanowisk odpowiednich dla tych żołnierzy, przy czym tylko w 1997 r. przeprowadzono 4 wcielenia (w styczniu, marcu, lipcu i listopadzie). Kontroli nie udokumentowano także sporządzania w latach 1996-1997 omawianych wykazów, jak również działań dotyczących dostosowywania przebiegu służby żołnierzy o słabszej kondycji psychofizycznej do ich możliwości. Niemniej jednak ustalono, że przy każdym wcieleniu wyłaniano żołnierzy z wadami zdrowia, co odnotowywano w dokumentacji medycznej.

Wymienionych wykazów nie sporządzono także w kontrolowanych dywizjonach okrętów 9 FOW, tj. w 11 dywizjonie ścigaczy i 13 dywizjonie trałowców. Należy zaznaczyć, że dokumentacja dotycząca przebiegu wcieleń i adaptacji nowo wcielonych marynarzy do służby sporządzona w dowództwie 9 FOW oraz w ww. dywizjonach, jednoznacznie zobowiązywała lekarzy i dowódców jednostek do sporządzania omawianych wykazów bezpośrednio po wcieleniu.

W kontrolowanych jednostkach podejmowane były działania mające na celu zapobieganie (ograniczenie) występowania zjawiska „fali”. Sporządzane we wszystkich jednostkach plany przedsięwzięć dotyczących przyjęcia poborowych przewidywały m.in. przeprowadzanie szkoleń z tzw. zespołem dowódczym kompanii szkolnych (dowódcy drużyn, plutonów i kompanii). **Tematyka tych szkoleń obejmowała problematykę stosunków międzyludzkich w pododdziałach i występujących w tym zakresie zjawisk patologicznych. Problematyka ta uwzględniana była również w programach szkolenia obywatelskiego.**

Z inicjatywy organów prokuratury i żandarmerii wojskowej oraz dowództw jednostek organizowane były spotkania żołnierzy z przedstawicielami ww. organów, w ramach których omawiane były i oceniane m.in. przejawy zjawiska „fali” i przedstawstwa na tym tle.

W kontrolowanych jednostkach podejmowano również działania polegające na tworzeniu pododdziałów jednolitych pod względem daty wcielania żołnierzy do jednostki oraz na kwaterowaniu ich według tego kryterium w izbach żołnierskich. **Działania te jednak nie były prowadzone systematycznie i konsekwentnie. Możliwość tworzenia pododdziałów jednolitych pod względem daty wcielania uzależniona była od liczebności**

³³ Nie publikowane.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

wcielen, a także od stopnia zróżnicowania pododdziałów występujących w strukturze jednostek. Kwaterowaniu żołnierzy w izbach żołnierskich według dat wcielenia nie sprzyjały z jednej strony trudne warunki zakwaterowania w większości jednostek, a z drugiej strony - zwiększona w ostatnich latach częstotliwość wcielen (nawet 5 w ciągu roku).

W wyjaśnieniach składanych kontroli NIK odnośnie sposobu zakwaterowania żołnierzy, np. dowódca baterii 6 bds stwierdził „...aby kwaterować żołnierzy wcieleniami musiałbym mieć na pododdziale bardzo dużo izb żołnierskich. Nie jestem w stanie tego przestrzegać, więc bateria zakwaterowana jest plutonami”. Z kolei dowódca kompanii zaopatrzenia 6 bds wyjaśnił m.in., że „...kompania zaopatrzenia dysponuje dwoma izbami żołnierskimi. Żołnierze zakwaterowani są plutonami, ponieważ obecnie w pododdziale są aż 4 różne wcielenia...” Niemniej jednak kontrola wykazała, że 1 kompanii szturmowej 6 bds oddano do dyspozycji 5 izb żołnierskich. W jednej zakwaterowani zostali dowódcy drużyn (zgodnie z regulaminem), a w 4 pozostałych zakwaterowano szeregowych, rozmieszczając ich według dat wcielenia.

Stosowanie ww. sposobu zapobiegania występowaniu zjawiska „fali” uzależnione było także od subiektywnych poglądów dowódców pododdziałów. *W izbach żołnierskich kompanii łączności 8 plmb kwaterowano żołnierzy różnych wcielen celowo. Według oświadczenia złożonego kontroli NIK przez dowódcę tej kompanii, ułatwiało to „przyuczanie” przez starszych stażem służby żołnierzy ich młodszych kolegów z kompanii do obsługi sprzętu.* Z ustaleń kontroli NIK w 1 ps wynikało, że żołnierzy kompanii łączności w tym pułku kwaterowano według dat wcielenia, chociaż charakter zadań tej kompanii podobny był do wykonywanych przez kompanię łączności 8 plmb.

3.2.2. Obsada stanowisk przewidzianych dla oficerów społeczno-wychowawczych oraz psychologów i kapelanów wojskowych.

Badania wykazały, że obsada stanowisk przewidzianych dla oficerów społeczno-wychowawczych w kontrolowanych jednostkach była bardzo niska. W początkowej fazie były także przedsięwzięcia organizacyjne w zakresie zatrudniania specjalistów do spraw psychoprofilaktyki³⁴. Także obecność księży kapelanów w jednostkach nie mogła być stała. I tak:

- *w pułku ochrony w Warszawie* na 16 stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych obsadzonych było tylko 7. Ustalono przy tym, że w latach 1996-1997 stanowiska oficerów społeczno-wychowawczych obsadzone były absolwentami Wojskowej Akademii Technicznej i Wyższej Szkoły Oficerskiej Służb Kwatermistrzowskich, którzy nie mieli przygotowania do pełnienia obowiązków na tych stanowiskach. W kwietniu i lipcu 1997 r. zatrudniono w jednostce 2 konsultantów dowódcy do spraw psychoprofilaktyki, którzy udzielali porad indywidualnych żołnierzom oraz wykonywali zlecenia dowódców pododdziałów. Do sprawowania posługi duszpasterskiej w pułku wyznaczony był kapelan z Katedry Polowej WP;

³⁴ Decyzja Ministra Obrony Narodowej Nr 24/MON z dnia 17 lutego 1997 r. w sprawie utworzenia w jednostkach organizacyjnych Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej stanowiska koordynatora do spraw psychoprofilaktyki oraz konsultanta dowódcy jednostki wojskowej do spraw psychoprofilaktyki (nie publikowana).

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- **w 10 warszawskim pułku samochodowym** na 5 stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych obsadzone było tylko 1, tj. kierownika sekcji społeczno-wychowawczej pułku. Nie obsadzone były stanowiska oficerów społeczno-wychowawczych w obydwu batalionach transportowych oraz w ośrodku szkolenia kierowców, który był zlokalizowany w oddalonej od pułku dzielnicy Warszawy. W czerwcu 1997 r. zatrudniono konsultanta dowódcy do spraw psychoprofilaktyki, który podjął działania w zakresie rozpoznawania „fali” i udzielania poradnictwa psychologicznego żołnierzom. Posługę duszpasterską pełnił kapelan pułku wyznaczony z Katedry Polowej WP. W środy i piątki kapelan pełnił dyżury w klubie żołnierskim oraz prowadził cotygodniowe spotkania w sztabie, izbach chorych i kompanii, przeprowadzając indywidualne rozmowy z kadrą i żołnierzami. Ksiądz kapelan nie zauważył zjawiska „fali”, chociaż jest mu ono znane;
- **w 6 batalionie desantowo-szturmowym w Niepołomicach** stopień obsady stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych był pełny. Brak było konsultanta dowódcy do spraw psychoprofilaktyki, a merytoryczną działalność w tym zakresie prowadził od października 1997 r. konsultant dowódcy 6 BDS. Dokonywał on oceny wcielanych żołnierzy, udzielał indywidualnych porad żołnierzom oraz prowadził terapię ze słabszymi psychicznie lub sprawiającymi kłopoty dyscyplinarne. Posługę duszpasterską pełnił kapelan 6 BDS, który był żołnierzem służby zasadniczej tej brygady i znane mu było zjawisko „fali”. Kapelan organizował z każdym pododdziałem młodego rocznika spotkania z zakresu etyki normatywnej;
- **w 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego w Mirosławcu** z 6 stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych, obsadzone były tylko 2 - kierownika sekcji społeczno-wychowawczej pułku i oficera społeczno-wychowawczego w batalionie zaopatrzenia oraz łączności i ubezpieczenia lotów. W lutym 1998 r. zatrudniono konsultanta dowódcy do spraw psychoprofilaktyki, który był na etapie zapoznawania się z problematyką służby wojskowej w pułku. Posługę duszpasterską na rzecz pułku pełnił proboszcz parafii Mirosławiec;
- **w 1 pułku szwoleżerów Ziemi Łęczyckiej w Leźnicy Wielkiej**, wobec przebywania na długim zwolnieniu lekarskim kierownika sekcji pułku i kierownika klubu żołnierskiego pułku, faktycznie ich obowiązki i zadania na rzecz pułku wykonywali kierownik sekcji i kierownik klubu żołnierskiego 6 batalionu zaopatrzenia. W pododdziałach na 5 stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych obsadzonych było 2, tj. w 1 i 4 szwadronie. W sierpniu 1997 r. zatrudniono konsultanta dowódcy do spraw psychoprofilaktyki, który udzielał żołnierzom służby zasadniczej porad indywidualnych oraz badał problemy dyscyplinarno-wychowawcze w pododdziałach. Uczestniczył w zajęciach i ćwiczeniach poligonowych. Obowiązki kapelana pełnił doraźnie ksiądz z Łodzi. Ponadto ksiądz proboszcz z pobliskiej parafii utrzymywał stałe kontakty z jednostką;
- **w 9 Flotylli Obrony Wybrzeża w Helu** na 23 stanowiska oficerów społeczno-wychowawczych, obsadzonych było 18 stanowisk. W kontrolowanych batalionach np. na 5 stanowisk etatowych obsadzonych było 3 stanowiska. W lutym 1998 r. w dowództwie flotylli zatrudniono konsultanta do spraw psychoprofilaktyki, który obsługiwał wszystkie jednostki podległe dowódcy. Konsultant udzielał porad indywidualnych żołnierzom oraz prowadził szkolenia w zakresie występowania „fali” w wojsku. Prowadził również badania

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

specjalistyczne marynarzy z zaburzeniami nerwicowymi. Posługę duszpasterską w 9 FOW pełnił ksiądz kapelan. Podczas prowadzenia pracy duszpasterskiej w 9 FOW ksiądz kapelan nie spotkał się z typowymi objawami charakteryzującymi „falę” w wojsku;

- **w 3 Flotylli Okrętów w Gdyni** na 33 stanowiska oficerów społeczno-wychowawczych obsadzonych było 24. Od września 1997 r. i od lutego 1998 r. w Flotylli zatrudnionych było 2 konsultantów dowódcy do spraw psychoprofilaktyki, którzy prowadzili działania na rzecz wszystkich jednostek 3 FO. Uczestniczyli oni w komisjach wcielających poborowych oraz prowadzili szkolenia i udzielali indywidualnych porad, a także konsultacji. Posługę duszpasterską wykonywał ksiądz kapelan 3 FO. Zjawisko „fali” uznał za typowe dla wszystkich struktur sformalizowanych lecz nie stwierdził drastycznych przejawów tego zjawiska w Flotylli.
- **w 14 suwalskim pułku artylerii przeciwpancernej** wszystkie stanowiska (6) oficerów społeczno-wychowawczych były obsadzone. W pułku zatrudniano na podstawie umowy-zlecenia psychologa, który kierował wyselekcjonowanych żołnierzy na badania specjalistyczne celem ustalenia przydatności do służby wojskowej. Posługę duszpasterską pełnił kapelan pułku. Kapelan uczestniczył w spotkaniach z żołnierzami, udzielał dowódcom pomocy w zakresie poprawy dyscypliny.

3.2.3. Wielkość zjawisk patologicznych w kontrolowanych jednostkach.

Zasady wyróżniania żołnierzy, pododdziałów i oddziałów wojskowych, a także zasady i sposoby ponoszenia przez żołnierzy odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz tryb postępowania w tych sprawach w czasie pokoju określa ustawa z dnia 4 września 1997 r. o dyscyplinie wojskowej³⁵, która weszła w życie z dniem 1 września 1998 r. Do tego czasu kwestie te regulowała ustawa z dnia 21 maja 1963 r. o dyscyplinie wojskowej oraz o odpowiedzialności żołnierzy za przewinienia dyscyplinarne i za naruszenie honoru i godności żołnierskiej³⁶. Ustawa ta w art. 13 ust. 1 zawierała katalog kar dyscyplinarnych jakie można wymierzyć żołnierzowi za przewinienia dyscyplinarne. Uprawniała ponadto Ministra Obrony Narodowej do wydania rozporządzenia w sprawie regulaminu dyscyplinarnego (art. 64). Na tej podstawie Minister Obrony Narodowej w dniu 21 października 1994 r. wydał stosowne rozporządzenie³⁷, które w § 16 zawierało katalog kar dyscyplinarnych odnoszących się do żołnierzy odbywających zasadniczą służbę wojskową i nadterminową zasadniczą służbę wojskową. **Zatem przełożeni mogli wymierzać żołnierzom zasadniczej służby wojskowej kary dyscyplinarne za naruszenia obowiązków wynikających z dyscypliny wojskowej, które nie były przestępstwem lub wykroczeniem.**

³⁵ Dz.U. Nr 141, poz. 944 ze zm.

³⁶ j.t. Dz.U. z 1992 r. Nr 5, poz. 17 ze zm.

³⁷ Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 października 1994 r. w sprawie regulaminu dyscyplinarnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 122, poz. 596).

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

Ustalono, że Minister Obrony Narodowej w dniu 20 maja 1997 r. wydał decyzję nr 94/MON w sprawie tymczasowych zasad i trybu oceny dyscypliny wojskowej, meldowania o niektórych wypadkach oraz informowania o nastrojach w resorcie obrony narodowej³⁸, w której odpowiedzialnymi za kształtowanie dyscypliny w jednostkach wojskowych uczynił dowódców tych jednostek. **Jednocześnie nałożył na dowódców okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych obowiązek przesyłania do Ministerstwa Obrony Narodowej w terminie do dnia 1 marca roku bieżącego zestawień statystycznych odnośnie nałożonych kar w poprzednim roku kalendarzowym według 11 wyszczególnionych przewinień dyscyplinarnych.** Dotyczyło to następujących przewinień:

- 1) nieobecność w służbie, samowolne oddalenie, spóźnienie do 48 godzin;
- 2) nieobecność w służbie, samowolne oddalenie powyżej 48 godzin;
- 3) nienależyte wykonywanie poleceń i obowiązków służbowych;
- 4) naruszenie przepisów pełnienia służby (wartowniczej, wewnętrznej, innej);
- 5) naruszenie zasad właściwych stosunków międzyludzkich;
- 6) nieprzestrzeganie regulaminu i porządku wojskowego;
- 7) naruszenie porządku publicznego;
- 8) kradzież;
- 9) komunikacyjne;
- 10) nadużycie alkoholu lub środków odurzających;
- 11) pozostałe.

Natomiast w przypadku popełnienia przez żołnierza:

- przestępstwa: dezercji; samowolnego oddalenia; przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi (młodszymi strażem służby lub stopniem wojskowym); czynnej napaści na przełożonego (starszego stopniem wojskowym); noszącego znamiona molestowania seksualnego skierowanego przeciwko innemu żołnierzowi; innego przestępstwa, jeżeli jego następstwem była śmierć lub trwałe kalectwo żołnierza lub osoby cywilnej;
- samobójstwa żołnierza (dokonanego lub usiłowanego);
- innego śmiertelnego wypadku żołnierza (bez względu na okoliczności i osobę sprawcy).

Dowódcy jednostek wojskowych zostali zobowiązani do składania pisemnych meldunków w tych sprawach w terminie do 21 dni od daty zaistnienia lub otrzymania wiadomości o zaistnieniu tych wypadków.

Według danych uzyskanych w kontrolowanych jednostkach wielkość zjawisk patologicznych, w odniesieniu do żołnierzy zasadniczej służby wojskowej, przedstawiała się następująco:

³⁸ Dz.Rozk. MON, poz. 66.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

Ilość kar dyscyplinarnych i przestępstw popełnionych przez żołnierzy zasadniczej
służby wojskowej w badanych jednostkach w latach 1996-1997.

Lp.	Jednostka wojskowa	Kary dyscyplinarne			Przestępstwa		
		1996	1997	%	1996	1997	%
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	10 Warszawski Pułk Samochodowy Warszawa • ogółem • w tym przewinienia wyszczególnione w: - pkt 5 - pkt 6	374 3 114	276 3 55	79,1 100,0 48,2	- - -	5 - -	- - -
2.	8 Pułk Lotnictwa Myśliwsko-Bombowego Mirosławiec • ogółem • w tym przewinienia wyszczególnione w: - pkt 5 - pkt 6	99 2 14	94 3 14	97,9 150,0 100,0	- 1 -	3 1 -	- 100,0 -
3.	1 Pułk Szwoleżerów Ziemi Łęczyckiej Leżnica Wielka • ogółem • w tym przewinienia wyszczególnione w: - pkt 5 - pkt 6	254 5 64	184 1 26	72,4 20,0 46,0	21 - -	19 9 -	90,4 - -
4.	Pułk Ochrony Warszawa • ogółem • w tym przewinienia wyszczególnione w: - pkt 5 - pkt 6	949 9 322	670 3 190	70,6 33,3 59,0	28 2 -	19 1 -	105,5 50,0 -
5.	6 batalion desantowo-szturmowy Niepołomice • ogółem • w tym przewinienia wyszczególnione w: - pkt 5 - pkt 6	222 - 63	244 3 63	109,9 - 100,0	2 - -	1 - -	50,0 - -
6..	3 FO: - Dywizjon Okrętów Podwodnych • ogółem • w tym przewinienia wyszczególnione w: - pkt 5 - pkt 6	34 - 7	38 - 9	111,8 - 128,5	- - -	1 -1 -	- - -

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

1	2	3	4	5	6	7	8
	- Batalion Obsługi i Ochrony Komendy Portu Wojennego						
	• ogółem	83	140	168,7	-	2	-
	• w tym przewinienia wyszczególnione w:						
	- pkt 5	-	-	-	-	1	-
	- pkt 6	22	42	190,9	-	-	-
	- Ośrodek Szkolenia Kandydatów na Kierowców						
	• ogółem	27	44	163,0	-	-	-
	• w tym przewinienia wyszczególnione w:						
	- pkt 5	-	-	-	-	-	-
	- pkt 6	145	22	440,0	-	-	-
7.	9 FOW:						
	- 11 Dywizjon Ścigaczy						
	• ogółem	81	97	119,7	3	-	-
	• w tym przewinienia wyszczególnione w:						
	- pkt 5	-	1	-	-	-	-
	- pkt 6	26	18	69,2	-	-	-
	- 13 Dywizjon Trałowców						
	• ogółem	194	117	60,3	5	1	20,0
	• w tym przewinienia wyszczególnione w:						
	- pkt 5	-	-	-	-	-	-
	- pkt 6	74	43	58,1	-	-	-
8.	14 Suwalski Pułk Artylerii Przeciwpancernej Suwałki						
	• ogółem	32*	225	-	9	2	22,2
	• w tym przewinienia wyszczególnione w:						
	- pkt 5	-	-	-	-	-	-
	- pkt 6	4*	75	-	-	-	-

* Dane dotyczą IV kwartału 1996 r. ze względu na brak ewidencji w jednostce.

Zebrane dane wskazują, że w statystyce kar dyscyplinarnych przewinienia w zakresie naruszenia zasad właściwych stosunków międzyludzkich przez żołnierzy służby zasadniczej (pkt 5) w zasadzie nie występują. Podobnie dzieje się w statystyce przestępstw przeciwko zasadom postępowania z podwładnym (młodszym stażem lub stopniem wojskowym). Tylko przewinienia odnośnie nieprzestrzegania regulaminu i porządku wojskowego (pkt 6) sugerują wielkość zjawisk patologicznych w kontrolowanych jednostkach.

Natomiast według danych Naczelnej Prokuratury Wojskowej w 1997 r. zakończono 60 spraw osobowych o przestępstwa popełnione na tle „fali”. Ogółem postępowaniem karnym objęto 128 sprawców - żołnierzy zasadniczej służby wojskowej (łącznie z żołnierzami podległymi MSWiA). Sprawy przeciwko 99

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

sprawcom skierowano do sądu z aktem oskarżenia (77,3%), w stosunku do 13 sprawców postępowanie karne warunkowo umorzono (10,2%), zaś wobec 16 sprawców postępowanie umorzono (12,5%).

Podkreślić należy, że liczba 128 sprawców przestępstw zaistniałych na tle „fali” nie oddaje w pełni skali zjawiska, jak liczba popełnionych przez nich przestępstw. Na podstawie badań akt prokuratura ustaliła, iż sprawcy ci dopuścili się ogółem 618 przestępstw, a więc średnio jeden sprawca naruszył normy prawa karnego prawie pięciokrotnie. Taki stan rzeczy wpływa z faktów długotrwałości działania sprawców przestępstw, jak i liczby osób pokrzywdzonych przestępstwem. Z analizy akt wynikało, że czyny popełnione przez sprawców polegały m.in. na:

- nadużyciu uprawnień w celu wyrządzenia dolegliwości podwładnym lub młodszym stopniem - 302 przestępstwa (48,9%);
- uderzeniu podwładnego lub młodszego albo naruszeniu jego nietykalności w inny sposób - 106 przestępstw (17,2%);
- grożeniu innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę, używaniu przemocy lub groźbie bezprawnej w celu zmuszenia innej osoby do określonego zachowania się - 64 przestępstwa (10,4%);
- znieważeniu lub naruszeniu nietykalności cielesnej innej osoby - 49 przestępstw (7,9%);
- znieważaniu podwładnych lub młodszych stopniem - 58 przestępstw (4,9%);
- spowodowaniu uszkodzeń ciała lub rozstroju zdrowia - 18 przestępstw (2,9%).

Z przeprowadzonych badań wynikało, że wszystkie przestępstwa popełnione na terenie koszar, z reguły w rejonie zakwaterowania pododdziału, zaś 97,6% przestępstw miało miejsce w czasie wolnym od zajęć służbowych, w większości między godziną 22⁰⁰ a godziną 24⁰⁰. Na uwagę zasługuje fakt, iż 70,3% ogółu przestępstw popełnionych zostało w warunkach niewłaściwego funkcjonowania służb dyżurnych, oraz że tylko niewiele ponad połowę (57,8%) zaistniałych przestępstw zostało stwierdzonych względnie wykrytych przez właściwych przełożonych. W pozostałych przypadkach informacje o zaistnieniu przestępstwa pochodziły od pokrzywdzonych względnie były efektem działań wykrywczych żandarmerii wojskowej.

Z informacji uzyskanych w Naczelnej Prokuraturze Wojskowej wynikało, że w 1997 r. zakończono postępowanie w sprawach 49 zamachów samobójczych żołnierzy, w tym 41 dokonanych i 8 usiłowanych (10 spraw dotyczyło zamachów zaistniałych w IV kwartale 1996 r. a 39 w 1997 r.). Spośród ogólnej liczby 49 postępowań, 35 zamachów samobójczych popełnili żołnierze zasadniczej służby wojskowej i zasadniczej nadterminowej służby wojskowej (w tym 6 usiłowań). Żołnierze ci legitymowali się następującym stażem służby:

- pierwszy miesiąc - 1 osoba,
- od 1 do 3 miesięcy - 13 osób;
- od 3 do 6 miesięcy - 6 osób,
- od 6 do 9 miesięcy - 6 osób,
- od 9 do 12 miesięcy - 2 osoby,
- od 12 do 15 miesięcy - 2 osoby,
- od 15 do 18 miesięcy - 1 osoba,
- powyżej 18 miesięcy

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

(nadterminowi) - 4 osoby.

3.3. Działania podejmowane przez Ministerstwo Obrony Narodowej w związku z występowaniem „fali” w wojsku.

W ramach podejmowanych przez Ministerstwo Obrony Narodowej działań w związku z występowaniem zjawisk patologicznych w wojsku, w tym także „fali”, z dniem 2 grudnia 1996 r. utworzono Departament Społeczno-Wychowawczy MON (DSW MON) z przeformowanego Departamentu Stosunków Społecznych MON (DSS MON). Podstawowym zadaniem ww. departamentów, wynikającym z ich regulaminowych zakresów działania, było koordynowanie działalności dotyczącej kształtowania stosunków społecznych w resorcie obrony narodowej. Zadanie to wymienione departamenty zobowiązane były realizować poprzez:

- badanie i analizowanie zjawisk i tendencji w stosunkach społecznych w wojsku oraz przygotowywanie okresowych ocen w tym zakresie;
- wypracowywanie, na podstawie ww. badań i ocen, celów, kierunków i propozycji działań w sferze kształtowania stosunków społecznych oraz przygotowywanie projektów dokumentów normatywnych i decyzyjnych Ministra Obrony Narodowej odnoszących się do tej sfery;
- analizowanie i ocenianie skuteczności działań podejmowanych w siłach zbrojnych w zakresie kształtowania stosunków międzyludzkich.

Podstawę działalności DSS MON w 1996 r. i DSW MON w 1997 r. stanowiły „Plany zasadniczych przedsięwzięć” zatwierdzone przez Sekretarza Stanu, Pierwszego Zastępcę Ministra Obrony Narodowej, w których określone zostały m.in. główne cele działalności ww. departamentów w badanym okresie. Jednym z tych celów było opracowanie propozycji odnośnie kierunków działań profilaktyczno-wychowawczych, w związku z występowaniem zjawisk patologicznych w życiu społecznym wojska, w oparciu o wyniki przeprowadzonych badań społecznych i analizy przyczyn zjawisk patologicznych.

W ocenie NIK, wyżej wymieniony cel nie został zrealizowany zarówno w 1996, jak i w 1997 r. Wprawdzie zasadniczymi przedsięwzięciami zaplanowanymi przez DSS MON i DSW MON na lata 1996-1997 w zakresie kształtowania stosunków międzyludzkich były badania społeczne, których zakres tematyczny obejmował m.in. zjawisko „fali”, niemniej jednak znaczna część tych badań nie została przeprowadzona.

I tak, na 1996 r. zaplanowano przeprowadzenie i opracowanie wyników:

- badania ankietowego wśród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej odnośnie ich poglądów na temat stosunków międzyludzkich w wojsku;
- cyklu badań ankietowych dotyczących subkulturowych zjawisk patologicznych w środowiskach młodzieży przedpoborowej, poborowej i wojskowej.

Ustalono, że plan został zrealizowany odnośnie pierwszego badania. Natomiast z planowanego cyklu badań dotyczących subkultury młodzieżowej, przeprowadzono badanie jedynie wśród młodzieży przedpoborowej, tj. wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych. Należy zaznaczyć, że badanie dotyczyło wiedzy i poglądów

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

uczniów na temat zjawisk patologicznych w subkulturze szkolnej i żołnierskiej, a także ich ocen sytuacji społeczno-politycznej w kraju i sytuacji rodzin oraz stosunku do szkoły, autorytetów, wojska i służby wojskowej. Stwierdzono przy tym, że opracowanie wyników ww. badania przedstawiono w 9 miesięcy po planowanym terminie, tj. w sierpniu 1997 r., zamiast w listopadzie 1996 r.

W „Planie zasadniczych przedsięwzięć DSW MON na 1997 r.” przewidziano przeprowadzenie i opracowanie wyników 3 badań ankietowych, a mianowicie:

- cyklu badań wśród poborowych pt. „Pobór 1997 - stosunek do służby wojskowej”;
- badania dotyczące stosunków społecznych w środowisku żołnierskim;
- sondażowych badań wśród kadry i żołnierzy służby zasadniczej na temat praktyki dyscyplinarnej.

Z wymienionych badań w 1997 r. przeprowadzono tylko badanie dotyczące praktyki dyscyplinarnej, którego fragment dotyczył poglądów odnośnie traktowania zjawiska „fali” w działalności dyscyplinarnej. Sprawozdanie z tego badania przedstawiono z opóźnieniem 8 miesięcy, tj. w lipcu 1998 r., zamiast w październiku 1997 r.

Z ustaleń kontroli wynikało, że przyczyną niewykonania pełnego zakresu badań społecznych zaplanowanych na lata 1996-1997 oraz opóźnień w opracowywaniu wyników badań ***była niepełna obsada stanowisk specjalistów***, a także zakłócenia w realizacji zadań spowodowane zmianami strukturalno-kompetencyjnymi wprowadzonymi w IV kwartale 1996 r., w związku z przeformowaniem DSS MON w DSW MON i rozformowaniem Zarządu Oświatowo-Wychowawczego Sztabu Generalnego WP.

Jak wykazała kontrola, wyniki przeprowadzonych badań społecznych w latach 1996-1997 zostały przekazane do służbowego wykorzystania dowództwom wszystkich okręgów wojskowych i rodzajów sił zbrojnych. Wyniki i wnioski z badań wykorzystano również w wydanych przez DSS MON i DSW MON folderach i poradnikach adresowanych do poborowych, żołnierzy służby zasadniczej i dowódców niższego szczebla, jak również do przygotowania wystąpień przedstawicieli DSS MON i DSW MON na kursach doskonalących, szkoleniach, konferencjach itp.

Niemniej jednak, z wyżej wymienionych planów działalności DSS MON i DSW MON na lata 1996-1997 wynikało, że przewidziane w tych planach badania społeczne miały służyć przede wszystkim wypracowaniu propozycji działań mających na celu zapobieganie zjawiskom patologicznym w życiu społecznym wojska, a więc także zjawiskom patologicznym związanym z subkulturą żołnierską. Propozycje takich działań nie zostały wypracowane zarówno w 1996 jak i w 1997 r. Wskutek tego - w ocenie kontroli NIK - w badanym okresie nie zostały stworzone podstawy ukierunkowania w resorcie obrony narodowej działalności dotyczącej zapobiegania negatywnym zjawiskom w stosunkach społecznych. Ograniczało to efektywność podejmowanych w tym zakresie działań w wojsku, a także działalności DSS MON i DSW MON dotyczącej rozpoznawania negatywnych zjawisk w życiu społecznym wojska, ich skali i przyczyn.

Z ustaleń kontroli wynikało, że DSS MON i DSW MON nie były dostatecznie przygotowane do wypracowania w badanym okresie propozycji omawianych działań. Potwierdzają to przedstawione wyżej uwarunkowania i przebieg realizacji badań społecznych zaplanowanych na lata 1996-1997, jak również brak dostatecznego i usystematyzowanego zasobu danych do analizy i oceny zjawisk i zdarzeń w sferze stosunków

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

społecznych w wojsku. *Komputerowa baza danych w tym zakresie tworzona była w czasie kontroli NIK.* Zaznaczyć przy tym należy, że wytyczne Ministra Obrony Narodowej z dnia 29 grudnia 1995 r. w sprawie działalności społeczno-wychowawczej w resorcie obrony narodowej zobowiązywały DSS MON i DSW MON m.in. do przedstawiania całościowej oceny działalności społeczno-wychowawczej, zwłaszcza stosunków międzyludzkich, stanu przestrzegania prawa i dyscypliny wojskowej w resorcie obrony narodowej³⁹ w terminie do dnia 30 października każdego roku kalendarzowego. *Ocen takich nie opracowano, zarówno na dzień 30 października 1996 r., jak i na dzień 30 października 1997 r.*

Elementy oceny stosunków międzyludzkich wśród żołnierzy zasadniczej służby wojskowej zawierała *analiza przestępstw przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi i młodszymi stopniem lub stażem służby wojskowej w latach 1996-1997, sporządzona przez Oddział Analiz Społecznych i Profilaktyki Wychowawczej DSW MON w kwietniu 1998 r. W podsumowaniu tej analizy stwierdzono, że „Pierwszoplanową sprawą jest stworzenie w jednostkach wojskowych spójnego programu działalności na rzecz kształtowania właściwych stosunków międzyludzkich pomiędzy żołnierzami różnych wcieleń...” oraz że „Wojsko musi zapewnić poczucie bezpieczeństwa wszystkim żołnierzom, którzy nie podporządkowują się pozaregulaminowym hierarchiom, bądź decydują się na zeznania obciążające sprawców czynów zabronionych”.*

W ocenie kontroli NIK, jednym z adresatów cytowanych postulatów jest DSW MON, pełniący - zgodnie ze swym zakresem działania - funkcję koordynatora działalności w sferze kształtowania stosunków społecznych w resorcie obrony narodowej.

Odnośnie sprawowania przez DSW MON w 1997 r. nadzoru nad działalnością społeczno-wychowawczą w siłach zbrojnych ustalono, że był on realizowany m.in. poprzez kontrole dowództw i struktur społeczno-wychowawczych okręgów wojskowych, związków taktycznych i oddziałów. Podstawę działalności kontrolnej DSW MON w 1997 r. stanowiły plany przeprowadzenia kontroli w poszczególnych jednostkach, zatwierdzone przez Ministra Obrony Narodowej, bądź przez Sekretarza Stanu w MON lub Podsekretarza Stanu w MON do Spraw Społecznych i Parlamentarnych. Z planów tych wynikało, że przewidywano przeprowadzenie kontroli w: 15 Dywizji Zmechanizowanej w Olsztynie i 11 Dywizji Kawalerii Pancernej w Żaganiu, w 3 Brygadzie Zmechanizowanej w Lublinie i 4 Brygadzie Kawalerii Pancernej w Orzyszu, w Oddziale Oświatowo-Wychowawczym Krakowskiego Okręgu Wojskowego, w 8 Ośrodku Szkolenia Specjalistów Czołgowych w Chełmnie Pomorskim i w JW 2414 w Warszawie. Zakres przedmiotowy kontroli we wszystkich jednostkach obejmował działalność jednostek w sferze stosunków międzyludzkich, a w tym ich działania związane z negatywnymi zjawiskami występującymi na tle „fali”.

Departament Społeczno-Wychowawczy MON nie udokumentował pełnej realizacji ww. zakresu podmiotowego kontroli. Wśród przedstawionych notatek, sporządzonych w skontrolowanych jednostkach, brak było notatki z kontroli w 15 Dywizji Zmechanizowanej.

Uchybienia w zakresie działalności społeczno-wychowawczej wykazała jedynie kontrola przeprowadzona w 4 Brygadzie Kawalerii Pancernej w Orzyszu. Także tylko w tej jednostce stwierdzono występowanie negatywnych zjawisk w stosunkach międzyludzkich. *W żadnej spośród skontrolowanych jednostek nie stwierdzono zagrożeń związanych ze zjawiskiem „fali”.* *Należy przy tym zaznaczyć, że ustalenia i oceny zawarte w notatce z kontroli*

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

funkcjonowania profilaktyki wychowawczej, przeprowadzonej przez DSW MON w JW 2414 w Warszawie w listopadzie 1997 r., różniły się od ustaleń kontroli NIK, przeprowadzonej w tej jednostce w kwietniu 1998 r. Różnice te dotyczyły głównie ustaleń i ocen odnośnie stanu dyscypliny i warunków pełnienia zasadniczej służby wojskowej w JW 2414. Na przykład, stan dyscypliny w jednostce kontrola DSW MON oceniła jako „zadowolający”, a warunki zakwaterowania żołnierzy służby zasadniczej - jako „dobre”, co nie znalazło potwierdzenia w ustaleniach kontroli NIK. Natomiast Kontrola NIK potwierdziła ustalenia DSW MON dotyczące znacznego obciążenia żołnierzy służby zasadniczej JW 2414 tzw. „dyspozycjami”, tj. różnego rodzaju pracami porządkowymi i usługowymi poza jednostką, czego nie przewidywał zakres działania JW 2414. Powyższe ustalenie kontroli NIK świadczyło także, że zalecenie sformułowane przez kontrolę DSW MON odnośnie „odciążenia żołnierzy od tzw. dyspozycji” było bezskuteczne⁴⁰.

Funkcjonujące w ramach Ministerstwa Obrony Narodowej Biuro Skarg i Interwencji, w latach 1996-1997 działało na podstawie regulaminu organizacyjnego Ministerstwa Obrony Narodowej, szczegółowego zakresu działania Biura zatwierdzonego przez Podsekretarza Stanu w MON do Spraw Społecznych i Parlamentarnych, przepisów rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 1995 r. w sprawie zasad, trybu wnoszenia i rozpatrywania skarg i meldunków żołnierzy czynnej służby wojskowej oraz określenia właściwości organów wojskowych w sprawach, a także ogólnych przepisów obowiązujących w sprawie organizacji, przyjmowania, rozpatrywania i załatwiania skarg i wniosków.

W ocenie NIK działalność Biura w badanym okresie była zgodna z zakresem zadań i trybem ich realizacji określonym w ww. przepisach.

Ze sprawozdań oraz z analiz i informacji przedstawionych przez Biuro Ministrowi Obrony Narodowej i Departamentowi Kontroli Kancelarii Prezesa Rady Ministrów odnośnie załatwiania skarg, wniosków i meldunków wniesionych do organów wojskowych w latach 1996-1997 - *wynikało, że ich ogólna liczba wzrosła z 6.810 w 1996 r. do 8.720 w 1997 r., tj. o 28 %. Liczba skarg i meldunków wniesionych przez żołnierzy wzrosła z 2.337 w 1996 r. do 3.171 w 1997 r., tj. o 36 %, a liczba skarg i wniosków wniesionych przez osoby cywilne zwiększyła się odpowiednio: z 4.473 do 5.549, tj. o 24 %. W badanym okresie zwiększyła się również - z 225 w 1996 r. do 259 w 1997 r., tj. o 15 % - liczba wniesionych przez żołnierzy i osoby cywilne skarg, meldunków i wniosków dotyczących niewłaściwych stosunków międzyludzkich w jednostkach wojskowych oraz warunków odbywania służby wojskowej.* W tym zakresie - według ww. analiz i informacji - w 1996 i 1997 r. żołnierze zawodowi złożyli - odpowiednio: 126 i 140 skarg i meldunków, *a osoby cywilne, głównie rodzice żołnierzy zasadniczej służby wojskowej - 89 i 109 skarg i wniosków.*

Jak wynikało z ww. analiz i informacji Biura, część skarg wniesionych przez osoby cywilne dotyczyła patologii występującej w jednostkach wojskowych na tle tzw. „fali”. *Biuro nie dysponowało jednak danymi o ogólnej liczbie takich skarg wniesionych do organów wojska w 1996 i 1997 r. Natomiast spośród skarg*

³⁹ Nie publikowana.

⁴⁰ Zalecenie to sformułowane zostało w „Protokole z przeprowadzonego sprawdzenia systemu profilaktyki wychowawczej w JW 2414 Warszawa”, str. 6-20 - zalecenia i wnioski.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

wniesionych bezpośrednio do Biura, skutków występowania patologii na tle „fali” dotyczyły 34 skargi w 1996 r. i 12 w 1997 r.⁴¹

Należy przy tym zaznaczyć, że w przedstawionych kontroli NIK analizach i informacjach oraz w sporządzonych przez Biuro sprawozdaniach analitycznych ze sposobu załatwiania skarg i meldunków żołnierzy w 1996 i 1997 r. **brak było informacji odnośnie skarg i meldunków żołnierzy zasadniczej służby wojskowej.** Jak wykazała kontrola, dane do sporządzenia ww. sprawozdań przekazywane były przez organy wojskowe w administrowanym przez Biuro systemie ewidencyjno-sprawozdawczym. Zasób informacji prezentowanych przez Biuro w ww. sprawozdaniach analitycznych oraz w przedstawionych kontroli analizach i informacjach za 1996 i 1997 r. nie był wystarczający do dokonania rzetelnych ocen w zakresie skarg i meldunków wnoszonych przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej. **W sprawozdaniach wykazano jedynie ogólną liczbę skarg i meldunków złożonych przez żołnierzy, w związku z czym brak było informacji o liczbie skarg wniesionych zarówno przez żołnierzy służby zasadniczej jak i przez żołnierzy zawodowych oraz przez innych żołnierzy czynnej służby wojskowe,** których dotyczy powołane wyżej rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dnia 9 czerwca 1995 r. **Zawarte w sprawozdaniach informacje o sposobie załatwienia skarg i meldunków były niepełne i dotyczyły tylko 77 % ogólnej ich liczby w 1996 r. i 77 % w 1997 r.** Wynikało to z tego, że odnośnie 528 skarg i meldunków zgłoszonych przez żołnierzy w 1996 r. i 730 w 1997 r., sprawozdania zawierały jedynie informację o przekazaniu ich „według właściwości”. W związku z powyższym brak było także pełnych danych odnośnie sposobu załatwienia skarg według ich problematyki wyszczególnionej w sprawozdaniach. **I tak np. w sprawozdaniach analitycznych za 1996 i 1997 r. wykazano - odpowiednio: 30 i 28 skarg i meldunków wniesionych przez żołnierzy w związku z „naruszeniem ich godności osobistej i nieregularnym traktowaniem”. Odnośnie sposobu załatwienia tych skarg, ze sprawozdań wynikało, że - odpowiednio: 7 i 12 załatwiono „pozytywnie”, 7 i 9 „negatywnie”, 8 i 2 skargi załatwiono „w inny sposób”, a 8 i 5 „przekazano według właściwości”. Jako merytorycznie załatwione uznane zostały 22 ww. skargi w 1996 r. i 23 w 1997 r. - odpowiednio: 73 % i 82 %, do których zaliczono skargi załatwione „pozytywnie”, „negatywnie” i „w inny sposób”. Ze sprawozdań wynikało także, że spośród 22 i 23 omawianych skarg uznanych za merytorycznie załatwione w 1996 i 1997 r. - odpowiednio 21 i 21 skarg wniesionych zostało przez żołnierzy zawodowych, a tylko 1 w 1996 r. i 2 w 1997 r. wnieśli żołnierze określani w sprawozdaniach jako „pozostali”.**

Z przedstawionych danych wynikało m.in., że ilość skarg żołnierzy zasadniczej służby wojskowej zarejestrowanych w latach 1996-1997, była znikoma. Stan ten, zdaniem kontroli NIK, nie był miarodajny jeśli chodzi o skalę występowania zjawisk patologicznych w jednostkach wojskowych - szczególnie w kontekście zarejestrowanych skarg w tym zakresie wniesionych przez osoby cywilne, tj. głównie przez rodziców żołnierzy pełniących służbę zasadniczą. **Wskazuje to również na występowanie uchybień w funkcjonowaniu systemu przyjmowania skarg żołnierzy oraz na nieznaną przez żołnierzy służby zasadniczej uprawnień w zakresie**

⁴¹ Dane podano według „Informacji o podstawowej tematyce skarg, wniosków i listów skierowanych w okresie od 1.01.1996 r. do 31.12.1996 r. do Biura Skarg i Interwencji MON przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej oraz członków ich rodzin w sprawach dotyczących pełnienia tej służby” oraz według ww. informacji za 1997 r.

Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w czasie wolnym od zajęć służbowych.

wnoszenia skarg. Występowanie takich uchybień potwierdziły ustalenia kontroli NIK dokonane m.in. w Departamencie Społeczno-Wychowawczym MON.

Oдноśnie realizacji przez Biuro regulaminowego zadania, dotyczącego kontrolowania sposobu rozpatrywania i załatwiania skarg przez organy wojskowe, kontrola NIK ustaliła, że **Biuro w latach 1996-1997 nie prowadziło samodzielnych kontroli w jednostkach wojskowych.** Pracownicy Biura uczestniczyli natomiast w kontrolach jednostek organizowanych przez inne organy, głównie przez Departament Społeczno-Wychowawczy i Departament Kontroli MON. W 1996 r. 2 pracowników Biura uczestniczyło w kontrolach 2 jednostek, a w 1997 r. dotyczyło to 4 pracowników i 4 jednostek.

III. OPIS POSTĘPOWANIA KONTROLNEGO I DZIAŁAŃ PODJĘTYCH PO ZAKOŃCZENIU KONTROLI

O wynikach kontroli informowano na bieżąco kierowników kontrolowanych jednostek. Na podstawie protokołów kontroli wystosowano wystąpienia pokontrolne do dyrektorów kontrolowanych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Obrony Narodowej, dowódców jednostek wojskowych oraz do dowódcy Garnizonu Warszawa, któremu podlegały dwie kontrolowane jednostki wojskowe, tj. 10 warszawski pułk samochodowy i pułk ochrony w Warszawie. W wystąpieniach tych zawarto następujące wnioski:

- **do dyrektora Departamentu Społeczno-Wychowawczego MON** o:
 - opracowanie i przedstawienie kompetentnym organom propozycji przedsięwzięć w resorcie obrony narodowej mających na celu wdrożenie i bezwzględne egzekwowanie na wszystkich szczeblach dowodzenia sił zbrojnych doraźnych i długofalowych działań zmierzających do wyeliminowania patologii w stosunkach międzyludzkich wśród żołnierzy, w szczególności patologii związanej z tzw. „falą”;
 - prowadzenie systematycznych i rzetelnych analiz stosunków społecznych w wojsku, m.in. w celu rozpoznawania zjawisk patologicznych oraz rzeczywistych rozmiarów ich występowania;
 - pełną realizację planów kontroli, rzetelność ustaleń tych kontroli oraz skuteczne egzekwowanie realizacji zaleceń pokontrolnych;
- **do dyrektora Biura Skarg i Interwencji MON** o:
 - prowadzenie systematycznych, planowych kontroli w jednostkach wojskowych, w zakresie przestrzegania zasad, trybu wnoszenia i rozpatrywania oraz ewidencjonowania skarg, meldunków i wniosków;
 - dokonanie analizy zakresu obowiązującej sprawozdawczości dotyczącej skarg, w celu zapewnienia rzetelnej informacji w tej sprawie;

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- wyjaśnienie, m.in. poprzez kontrole w jednostkach, przyczyn niewykorzystywania przez żołnierzy służby zasadniczej uprawnień w zakresie wnoszenia skarg, a także tak znacznej liczby skarg kierowanych do niewłaściwych organów; zainicjowanie działań profilaktycznych w tym zakresie.
- **do dowódcy Garnizonu Warszawa** o:
 - pełną zgodność zadań zleczanych do realizacji podległym jednostkom z nadanymi im zakresami działania;
 - pełną i profesjonalną obsadę stanowisk przewidzianych w etatach podległych jednostek, w szczególności w JW 2414, w celu zmniejszenia obciążenia żołnierzy służbami i wartami;
 - przeanalizowanie i wyjaśnienie zasadności i celowości obciążenia JW 2414 zadaniami w zakresie utrzymania i ochrony terenu i obiektów po zlikwidowanym batalionie technicznego utrzymania nieruchomości;
 - wzmocnienie nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej w podległych jednostkach, jak również przeprowadzenie kontroli realizacji wniosków pokontrolnych Najwyższej Izby Kontroli skierowanych do dowódców JW 2420 i JW 2414.
- **do dowódcy 6 batalionu desantowo-szturmowego w Niepołomicach** o:
 - uzupełnienie obsady etatowej;
 - opracowanie „porządku dnia” uwzględniającego specyfikę zadań realizowanych przez batalion, w sposób gwarantujący jednocześnie możliwość praktycznej realizacji wymogów określonych w pkt 125, 126 i 131 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”;
 - zintensyfikowanie nadzoru nad pełnieniem dyżurów tzw. „zmianowych” w pododdziałach;
 - przestrzeganie określonych w pkt 203 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP” wymogów dokumentowania przebiegu służby wewnętrznej lub warty przez służby dyżurne i wartowniczą, a w szczególności zapewnienie rejestrowania w książkach meldunków i dziennikach warty odstępstw od regulaminowego toku służby lub warty;
 - przeznaczenie większej ilości środków finansowych na uatrakcyjnienie form spędzania czasu wolnego przez żołnierzy służby zasadniczej;
 - przestrzeganie zasad planowania i udzielania urlopów żołnierzom, określonych w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 czerwca 1992 r. w sprawie zasadniczej służby wojskowej i nadterminowej służby wojskowej oraz przeszkolenia wojskowego (Dz.U. Nr 56, poz.277 ze zm.);
 - zdyscyplinowanie szefa logistyki i oficera logistyki do spraw mundurowych w zakresie zorganizowania kąpieli żołnierzy s.z. w świetle wymagań określonych w pkt 168 ww. „Regulaminu ogólnego”;
 - skuteczne eliminowanie z życia batalionu tendencji do gorszego traktowania żołnierzy młodszych roczników, a szczególnie sprawiedliwego podziału prac porządkowych i gospodarczych przez służby dyżurne pododdziałów w sposób określony w pkt 258 ww. „Regulaminu ogólnego”.
- **do dowódcy 14 suwalskiego pułku artylerii przeciwpancernej** o:
 - uzupełnienie obsady etatowej, w szczególności w zakresie stanowisk dowódców plutonów;
 - opracowanie „porządku dnia” jednolitego dla całego Pułku;

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- wzmoczenie nadzoru nad pełnieniem dyżurów przez „kontrolnych” w pododdziałach;
 - przestrzeganie określonych w punkcie 203 „Regulaminu ogólnego SZ RP” wymogów dokumentowania przebiegu służby przez służby dyżurne, a w szczególności zapewnienia rejestrowania w książkach meldunków służb odstępstw od regulaminowego toku służby;
 - uatrakcyjnienie form spędzania czasu wolnego przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej;
 - przestrzeganie zasad planowania i udzielania urlopów żołnierzom, określonych w rozporządzeniu Ministra Obrony narodowej z dnia 22 czerwca 1992 r. w sprawie zasadniczej służby wojskowej i nadterminowej oraz przeszkolenia wojskowego (Dz.U. Nr 56, poz.277 ze zm.).
- **do dowódcy 1 pułku szwoleżerów Ziemi Łęczyckiej w Leźnicy Wielkiej o:**
 - uzupełnienie obsady etatowej, w szczególności w zakresie stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych, dowódców plutonów i kompanii oraz dowódców drużyn;
 - opracowanie „porządku dnia” w formie jednego dokumentu tak dla Pułku jak i 6 batalionu zaopatrzenia zgodnie z wymogami pkt 124 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP”;
 - przestrzeganie określonych w pkt 132, 137 i 169 wymogów odnośnie stanu sanitarno-higienicznego przygotowania i wydawania posiłków, w tym poza stołówkę jak również wymiany ubiorów ochronnych personelu stołówki;
 - wzmoczenie nadzoru nad pełnieniem dyżurów w ramach 2 zmiany w pododdziałach;
 - podporządkowanie konsultanta do spraw psychoprofilaktyki Pułku zgodnie z pkt.5 decyzji Nr 24/MON Ministra Obrony narodowej z dnia 17 lutego 1997 r. (Dz.Rozk.MON poz.16);
 - przestrzeganie zasad planowania i udzielania urlopów żołnierzy, określonych w rozporządzeniu Ministra Obrony narodowej z dnia 22 czerwca 1992 r. w sprawie zasadniczej służby wojskowej i nadterminowej zasadniczej służby wojskowej oraz przeszkolenia wojskowego (Dz.U. Nr 56, poz.277 ze zm.);
 - sprawiedliwy podział prac porządkowych i gospodarczych między starszych i młodszych służbą żołnierzy.
- **do dowódcy 10 pułku samochodowego w Warszawie o:**
 - opracowanie „porządku dnia” uwzględniającego jednakowy czas trwania takich samych czynności w poszczególnych pododdziałach oraz umożliwiającego prowadzenie skutecznego jego przestrzegania,
 - skuteczne eliminowanie z życia pułku tendencji do gorszego traktowania żołnierzy młodszych roczników,
 - przestrzeganie warunków zakwaterowania żołnierzy zasadniczej służby wojskowej zgodnie z wymaganiami określonymi w rozdziale V Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych RP oraz w zarządzeniu Nr 2/MON Ministra Obrony Narodowej z dnia 21 stycznia 1997 r. (Dz. Rozk. MON z 1997 r., poz. 5),
 - pełną obsadę stanowisk etatowych, w tym stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych,
 - sporządzenie planów urlopów żołnierzy służby zasadniczej uwzględniających ich potrzeby oraz przestrzeganie tych planów w praktyce,
 - wydzielenie w budżecie pułku wystarczających kwot na utrzymanie czystości oraz nadzór nad racjonalnym ich wykorzystaniem,
 - egzekwowanie od służb dyżurnych rzetelnego odnotowywania w książkach meldunków ważnych zdarzeń zaistniałych w czasie służb, w szczególności dotyczących naruszeń regulaminowego toku służby,

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

- pełną realizację zarządzenia zastępcy dowódcy Garnizonu Warszawa -szefa szkolenia Nr 194 z dnia 22 listopada 1996 r. w sprawie doskonalenia systemów ochrony obiektów MON w jednostkach DGW w 1997 r,
- określenie jednolitego zakresu działania pułku oraz sprecyzowanie warunków pełnienia dyżurów przez kadrę pułku.
- **do dowódcy pułku ochrony w Warszawie o:**
 - opracowanie porządku dnia gwarantującego żołnierzom możliwość korzystania w pełnym wymiarze z określonego czasu wolnego, w szczególności po zakończeniu pełnienia służb i wart;
 - przestrzeganie ustalonych w porządku dnia wymiarów czasu służbowego i wolnego oraz wymagań regulaminu odnośnie czasu snu żołnierzy;
 - wykorzystanie wszystkich istniejących możliwości w zakresie zapewnienia pełnej i profesjonalnej obsady stanowisk przewidzianych w etacie Pułku dla żołnierzy zawodowych i niezawodowych i wyeliminowanie stwierdzonych nieprawidłowości w zakresie obciążania żołnierzy służbami i wartami;
 - skuteczny i konsekwentny nadzór na wszystkich szczeblach dowodzenia w Pułku w zakresie przestrzegania porządku dnia i programów szkolenia oraz wymagań regulaminu odnośnie organizacji pełnienia służb dyżurnych i wartowniczej, a także odnośnie warunków bytowych żołnierzy i stanu sanitarno-higienicznego w jednostce.
- **do dowódcy 3 Flotylli Okrętów w Gdyni o:**
 - zahamowanie wzrostu ilości wykroczeń dyscyplinarnych w Ośrodku Szkolenia Kandydatów na Kierowców i Batalionie Ochrony i Obsługi;
 - zmniejszenie wskaźnika wykruszalności;
 - uzupełnienie obsady kadrowej na najniższych szczeblach dowodzenia, a w szczególności dowódców drużyn;
 - zmniejszenie wskaźnika obciążeń służbami i wartami marynarzy odbywających zasadniczą służbę wojskową w Batalionie Ochrony i Obsługi;
 - polepszenie warunków bytowych dla marynarzy odbywających zasadniczą służbę wojskową w Ośrodku Szkolenia Kandydatów na Kierowców.
- **do dowódcy 9 Flotylli Obrony Wybrzeża w Helu o:**
 - wyznaczanie na stanowiska dowódców drużyn wyłącznie marynarzy posiadających ukończony odpowiedni kurs instruktorsko-metodyczny oraz podjęcie starań o obsadzenie w szczególności najniższych stanowisk dowódczych;
 - zabezpieczenie jednostkom pływającym środków czystości w stopniu wykluczającym zachorowalność marynarzy spowodowaną brakiem dostatecznych warunków higienicznych;
 - podjęcie działań w celu uruchomienia izby chorych;
 - podjęcie działań dla zmniejszenia stopnia wykruszalności marynarzy odbywających zasadniczą służbę wojskową.

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

• **do dowódcy 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego w Mirosławcu o:**

- uzupełnienie obsady etatowej, w szczególności w zakresie stanowisk oficerów społeczno-wychowawczych oraz dowódców kompanii, plutonów i drużyn;
- opracowanie „porządku dnia”, uwzględniającego specyfikę zadań realizowanych przez pułk, w sposób gwarantujący jednocześnie możliwość praktycznej realizacji wymogów określonych w pkt 125, 126, 130 i 131 „Regulaminu organizacyjnego Sił Zbrojnych RP”;
- wzmożenie nadzoru nad pełnieniem dyżurów przez „kontrolnych” w pododdziałach;
- przestrzeganie określonych w pkt 203 „Regulaminu ogólnego Sił Zbrojnych RP” wymogów dokumentowania przebiegu służby przez służby dyżurne, a w szczególności zapewnienie rejestrowania w książkach meldunków służb odstępstw od regulaminowego toku służby;
- uatrakcyjnienie form spędzania czasu wolnego przez żołnierzy zasadniczej służby wojskowej;
- przestrzeganie zasad planowania i udzielania urlopów żołnierzom, określonych w rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 czerwca 1992 r. w sprawie zasadniczej służby wojskowej i nadterminowej zasadniczej służby wojskowej oraz przeszkolenia wojskowego (Dz.U. Nr 56, poz.277 ze zm.);

- sprawiedliwy podział prac porządkowych i gospodarczych między starszych i młodszych służbą żołnierzy oraz wyeliminowanie zbędnych prac spowodowanych np. opieszałością w naprawianiu sprzętu;
- zdyscyplinowanie dowódców kompanii: ochrony, obsługi lotniska i 2 kompanii transportowej w zakresie dbałości o porządek i stan higieniczno-sanitarny w rejonach zakwaterowania.

Dowódca 14 suwalskiego pułku artylerii przeciwpancernej wniósł zastrzeżenia do ocen i uwag zawartych w skierowanym do niego wystąpieniu pokontrolnym. Uchwałą komisji odwoławczej w Departamencie Obrony Narodowej i Bezpieczeństwa Państwa NIK z dnia 23 września 1998 r. jedno z zastrzeżeń oddalono jako bezzasadne, a dwa pozostałe częściowo uwzględniono. Zastrzeżenia i wynik postępowania odwoławczego nie miał wpływu na treść wniosków pokontrolnych skierowanych do dowódcy ww. jednostki.

Z otrzymanych odpowiedzi na wystąpienia pokontrolne wynikało, że wszystkie wnioski pokontrolne zostały przyjęte do realizacji. W odpowiedzi na wystąpienie pokontrolne, dowódca Garnizonu Warszawa poinformował m.in., że „wnioski i uwagi pokontrolne w znaczący sposób wpłynęły na przyspieszenie zmian kadrowych w 10 warszawskim pułku samochodowym i w pułku ochrony, w których po przeprowadzonych kontrolach NIK dokonano - odpowiednio 13 i 14 zmian na stanowiskach dowódczych w pułkach i w pododdziałach. W 10 wps dokonano zmiany na stanowisku dowódcy i szefa sztabu pułku, zmieniono wszystkich dowódców batalionów i większość dowódców kompanii (8 z 11). W pułku ochrony dokonano zmian na stanowiskach zastępcy dowódcy do spraw szkolenia i dowódców batalionów, zmieniono także 10 z 11 dowódców kompanii. Z odpowiedzi dowódcy Garnizonu Warszawa na wystąpienie pokontrolne wynikało również m.in., że pułk ochrony został dofinansowany, co umożliwiło przeprowadzenie w 1998 r. remontów

**Informacja o wynikach kontroli nadzoru nad przebiegiem zasadniczej służby wojskowej
w czasie wolnym od zajęć służbowych.**

budynków koszarowych i poprawę warunków zakwaterowania żołnierzy. Usunięto również zaniedbania stanu sanitarno-higienicznego jednostki.

O zastosowaniu kar dyscyplinarnych wobec osób winnych zaniedbań stwierdzonych przez kontrolę NIK poinformowali również dowódcy: 8 pułku lotnictwa myśliwsko-bombowego, 6 batalionu desantowo-szturmowego, 10 warszawskiego pułku samochodowego i 14 suwalskiego pułku artylerii przeciwpancernej. Ogółem ukarano dyscyplinarnie 9 osób.

Warszawa, 1999-02-24

Opracował:
doradca techniczny
Sławomir MARCINIAK

DYREKTOR
DEPARTAMENTU OBRONY NARODOWEJ
I BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA

Józef DZIEDZIC

Z a t w i e r d z a m:

PREZES
NAJWYŻSZEJ IZBY KONTROLI

Janusz WOJCIECHOWSKI

Warszawa, 1999-02-24